

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
II/5, (2019 Yaz), ss. 431-468.

Geliş Tarihi: 7 Mayıs 2019

Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2019

Araştırma Makalesi/Research Article

1960'LAR TÜRKİYESİ'NDE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞININ BİR KİTLİK VE KURAKLIK ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gurbet GÖKGÖZ*

Öz

Bu makale 1960'lar Türkiye'sinde sıklıkla karşılaşılan kıtlık ve kuraklık konusunu ele almaktadır. 1960'lar, Türkiye'nin siyasal hayatında darbe ve yeniden düzen kurma süreciyle devam ederken, sosyal ve ekonomik hayatta buna göre şekil alacaktır. Bu çalışma 1960'larda kırsaldaki yaşamın terk edilmeye yüz tutmasındaki sorunu temelden görmeye odaklanırken örnek bir olay üzerinden dönemi değerlendirecektir. 1960'lar köyden kente göç hareketlerinin yoğunlaştığı bir dönemdir. Göç hareketinin temelinde elbette sosyo-ekonomik süreçlerin etkisi bir hayli fazladır. Cumhuriyet kadroları 1930'lardan itibaren kırsal hayat üzerinde önemle dursalar da otuz yıl sonra gelinen durum da köyleri terk etme eğiliminin artması durdurulamaz bir hal alacaktır. Bu araştırma köyden kente göçün dayanılmaz hale geliş nedenleri, 1961 Anayasası kapsamında devletin, sosyal devlet olma yönündeki net tavrı sonrası konuya nasıl bir düzlemde yaklaştığı üzerine araştırma ve analiz yapmak amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Kırsal, Köy, Kıtlık, Kuraklık, Cumhuriyet Senatosu.

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Öğretim Görevlisi, gurbet.gokgoz@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8178-4668.

TURKEY OF THE 1960S FAMINE AND DROUGHT ASSESSMENT OVER A CASE OF CONCEPT OF WELFARE STATE

ABSTRACT

This article tackles the 1960s famine and drought issues often encountered in Turkey. 1960s, while continuing the process of setting up political life in Turkey coup and the restoration of order, so it will be based on social and economic life. This research focuses on the fundamental view of the problem of abandonment of rural life in the 1960s, while evaluating the period through a case study. The 1960s was a period in which migration from rural to urban areas intensified. Of course, the impact of socio-economic processes on the basis of the migration movement is considerable. Although the state administrators emphasized on rural life since the 1930s, the increase in the tendency to leave the villages after thirty years will become unstoppable. This research aims to make research and analysis on the reasons why the migration from village to city becomes unbearable and how the state approaches the issue after the net attitude towards being a social state within the scope of 1961 Constitution.

Keywords: Social State, Rural, Village, Drought, Republican Senate.

Giriş

Sosyal devlet tanımlaması sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan işçi sınıfının hak ve emek mücadelesinde liberal politikalara karşı, devleti kendi yanında görmek istemesi sonucunda ortaya çıkan bir anlayıştır. Bir anlamda devleti görünür görünmez sınıflar arasındaki dengesiz yaşam koşullarını düzenleyebilecek, dengeyi sağlayacak temel bir nokta olarak görmeyle başlar da denilebilir. Bu anlayış birey temelli, ulus temelli devlet anlayışının bir yansımasıdır. 19. yüzyıldan beri gelişen modern devlet düşüncesinde “demokrasinin vazgeçilmezliği” algısı nasıl bir düzeydeyse bir devletin de sosyal politikalarla bireyler arasındaki pozitif eşitliği sağlaması o değerdedir. Sosyal devlet anlayışını dar ve geniş anlamlarıyla tanımlamak mümkündür. Dar anlamda devletin çalışmalarını belirli sınıflara ya da sınırlı kitlelere yöneltmesiyken geniş anlamda toplumun bütünsel bir çizgi de ele alıp sınıfsız bir bakış açısıyla yaklaşarak ele alan devlettir.¹ Sosyal devlete dair fazlasıyla tanımlama yapılabilir. Özetle sosyal devlet: “bireylerin refahını piyasadan bağımsız şekillendiren, hastalık ve işsizlik gibi krizleri en aza indirerek aile içi

¹¹ Cahit Talas, Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, S.S.16-17.

sorunları ortadan kaldıran, dili, dini ve ırkı farketmeksizin herkesin sosyal hizmetlere erişmesini sağlayan devlettir.²

Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyal politikanın görünürlüğü ilk olarak 1924 anayasasının 2. maddesinde Türkiye Devleti'nin cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimci nitelikte olduğu vurgulanıyordu. Sosyal devlet için gerekli olan halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkelerinin anayasa da yer alması bize sosyal politika uygulamaları için devletin bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer yandan anayasanın 70. md. yer alan vatandaşların sözleşme, çalışma, toplanma, dernek kurma haklarının varlığı da önemlidir.³

Sosyal devlet anlayışı yıllar içerisinde çeşitli düzenlemelerle belirli bir seviyeye getirilmiştir ancak sosyal devlet düşüncesi ilk kez 1961 Anayasasıyla ilke olarak düzenlenmiştir. 27 Eylül 1967'de alınan bir kararla da sosyal devlet şöyle tanımlanmıştır: "ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ve toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadî ve malî tedbirler alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve millî gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlet demektir"⁴

1961 Anayasasıyla devlet, vatandaşlar arasındaki sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamakla yükümlü hale getirilmektedir. Her ne kadar bunun için ekonomik v mali yeterlilik şartını getirirse de her koşulda bireyleri koruyup, kollama, insana yaraşır nitelikte bir yaşam şartı sağlamak devletin bir görevi olarak anayasa da devleti bağlayıcı bir noktadadır. Fakat bu düzenlemeler, alınan kararlar tam anlamıyla uygulanmamış ve sosyal dengesizlikler giderek temel yaşamsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yay'a göre "Sosyal devlet etkileri taşıyan 1961 Anayasası'nda da sosyal yardımlar konusu yer bulmuş, sosyal yardımlar alanında devlet uygulamalardan ziyade kanuni düzenlemeler ile faaliyet göstermiştir. Yine, bu dönemde ki sosyal yardımların toplumun tüm kesimlerini kapsamadığını da ifade edebiliriz."⁵ 1945-1975 arası

² M. Kemal Aydın, Eyüp Ensar Çakmak, Sosyal Devletin Temelleri, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017 Yaz, S.1, s.4.

³ Cahit Talas, A.g.e, s.s.64-65.

⁴ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s.157.

⁵ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Sosyal Devlet, 21. yüzyılda eğitim ve toplum, C.3, S.9, 2014, s.157.

dünya da sosyal devlet anlayışının zirve yaptığı dönemler olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde bir çok dünya devletin de toplum refahı için yapılan harcamalar üst seviyelerdedir. Bireylerin yaşam standartlarını daimi olarak yükseltme başat bir amaç olarak görüldüğü bir dönemdir de denilebilir.⁶

Kıtlık; gereksinime yetmeyecek denli azlık, az ve zor bulunma, gereksinimi karşılayamama, kıt olma durumu ya da savaş, kuraklık gibi nedenlerle ürün yetişmemesi dolayısıyla doğan açlık olarak ifade edilmektedir. Kıtlık Anadolu'da yüzyıllardır görülen toplumsal ve ekonomik bir sorundur. Kıtlıkla birlikte etrafında oluşan sorunlar yumağı devletlerin daimi olarak çözmesi gereken bir durum olarak karşılındadır. Kıtlık beraberinde göç, kitlesel ölümler, hayvan ölümleri veya hastalıkları, hayvanlardan insanlara bulaşan hastalıkların artışı gibi sorunları da beraberinde getiren çok yönlü bir olaydır. Bu durum aynı zamanda devletlerin güvenilirliğini ve saygınlığını da zedelediği için yönetsel süreçlerin tıkanmasına da sebep oldukları görülmektedir.⁷ Coğrafyanın tarihi sorunlarından biri olarak nitelendirebileceğimiz kıtlık Osmanlı döneminde Özellikle Erzurum ve civarında sıklıkla görülmektedir. 1753-1908 arasında her yıl olmamakla birlikte 18 kez kıtlık ve kuraklık olayı yaşanmış, kimi zaman birbirini takip eden yıllar boyunca devam etmiştir.⁸

Cumhuriyetle birlikte kırsala ve köye yönelik politikalar ile köy kalkınması gerçekleştirilmeye çalışılsa da dünya üzerinde gerçekleşen ekonomik krizler, ikinci dünya savaşı ve tam da bu dönemde köy enstitülerinin köye hâkim gruplarca işlevsizleştirilmesiyle köyün dönüşümü tamamlanamamıştır. İkinci dünya savaşının Türkiye'ye yansımalarının yanısıra 1942 yılında yağışların az olması, üstüne eklenen kuraklıkla halk kıtlık ve açlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Devletin ekim için verdiği tohumlukların bir kısmının ekme yapımında kullanıldığı yıllardı. İbrahim Bilici anılarında o yıllara dar şunları ifade etmektedir: "Ofis (Toprak Mahsulleri Ofisi) arpa dağıttı, arpayı su değirmenlerinde öğüttük. Arpa unundan yapılan hamur tandırda durmadığı için, annem ekme yerine bazlama yapmıştı. Arpa yemekten dişlerimiz dibi yara olmuştu. Rahmetli babam tarlayı ekememişti çünkü

⁶ Zafer Durdu, Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar 2009 Sayı 22, s.s.37-50. s.42.

⁷ Bkz.Meriç Aybar, Osmanlı Devletinde Kıtlık ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği, *Mavi Atlas*, 5(2)/2017, s.s.474-488.

⁸ Abdülkadir Gül, Osmanlı Devlet'in de Kuraklık ve Kıtlık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9): 145-158.

tohum yoktu, şehirde de (Şanlıurfa) tohum kalmamıştı, elimizdeki buğdayı ekmek, bulgur yapmak zorunda kalmıştık. Biz o yıllara Arapça Sinen el-Harap (kıyamet yılları) diyorduk. Bazı yıllar da yağmur yeterince yağmadığı için ekinler yeşermez toprakta kalırdı.”⁹

Kırsal yoksulluğun makinalaşma sürecinde de devam etmesiyle 1960'lar köyü bir karar aşamasına doğru hızla sürüklenmiştir. Köy artık köylüye yetmemektedir. Şehirde bir yaşam ise belirsizliklerle dolu bir maceradır. İşte bu süreçte kırsal alanda yaşanan açlık ve kuraklık gibi felaketler köylerin terk edilmesi için itici bir güç olarak ortaya çıkacaktır.

1960'lar Türkiye'sinin ilk yılları siyasal açıdan sarsıntılı geçerken buna bir de Doğu Anadolu'da ortaya çıkan ve ülkenin büyük ve küçükbaş hayvancılığının merkezi olan Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Ağrı ve kısmi olarak Van'ı etkisi altına alan kıtlık ve kuraklık eklenir. 1961 yaz aylarından başlamak üzere, kışa doğru Doğu Anadolu'da kuraklık ve kıtlık durumu adeta bağırarak gelir fakat yetkililer duruma karşı önlemler alındığını beyan etmenin ötesine geçmezler.¹⁰ Bu durum öncesinde hükümete bildirilmiş; hatta Başbakan yardımcısı Fahri Özdilek, Tarım ve Ticaret Bakanlarını da yanına alarak Erzurum'a kadar konuyu bizzat yerinde görmek için gitmiş ve sonrasında bölgede bir miktar kuraklıktan kaynaklı sıkıntı yaşandığını ancak endişe edilecek boyutta olmadığını ve de gereken tedbirlerin hızlıca alınacağı ifade edilmiştir.¹¹ Fakat kuraklığın insan ve hayvan sağlığı üzerindeki asıl tehlikesi henüz başlamamıştır.

Peki devlet nerededir? Bu soru temelde bir gelişmişlik düşüncesinden de kaynaklanmaktadır. Aslında devletin, bireylerin can ve mal güvenliği, sağlığı refahı gibi konular hakkında tek yetkili hatta sorumlu olma düşüncesi bu coğrafya için yeni bir gelişmedir denilebilir. Osmanlı'da devletin sosyal devlet anlayışına sahip olmaya başlaması Tanzimat'la birlikte demek yanlış olmayacaktır. Tabii bu durum Avrupa açısından da benzer dönemlere rastlar ki, Sanayi devrimiyle birlikte işçi emeğinin sömürülmesine karşı başlatılan emek mücadelesiyle de devletten sosyal anlamdan destek beklenmesiyle sosyal politika anlayışı doğacaktır. Osmanlı'da erken dönem yapılan araştırmaların gittiği noktada buraya kadardır. Sonrası malum, yavaş ve ortaya çıkan durumlar

⁹ İbrahim E. Bilici, Kıtlık Ve Yokluklarıyla 1940'lar Hatıralar, Hatırlananlar Röportajlar, Sage Yayıncılık, Ankara, 2015.s.13

¹⁰ Milliyet, 02 Ağustos 1961, “et balık kurumu açığa maruz hayvanları satın almaya başladı. 04.08.1961, “doğuda kuraklık için tedbir alındı;

¹¹ Milliyet, 12 Temmuz 1961.

karşısında halka destek veren bir devlet görüntüsü! Osmanlı'nın son dönemlerinde iktidar yönünden sosyal devlet anlayışına bakıldığında padişahların ihsanları ile dönen bir yapı görmek mümkündür. Yoksulları doyurma, toplu sünnet törenleri, muhtaçlara maaş yardım¹² tabi bunun yanı sıra doğal afetlere karşı da alınan tedbirler yok değildir. Çekirge istilaları sonrası yiyecek bulamayan Erzurum Vilayetindeki halka yiyecek yardımı ardından da vergi muafiyeti gibi uygulamalarla destek verilmeye çalışılmıştır. Bu ve benzeri olaylar karşısında devlet uygulamaları genellikle benzerlik göstermektedir. Gıda yardımı, vergi muafiyeti, farklı bir bölgeye geçici olarak yerleştirme şeklinde görülür.¹³ Ancak Osmanlı da kıtlık, kuraklık vb. doğal afetlere karşı profesyonelleşmiş bir kurum oluşturulmamıştır. Çoğunlukla dernekler eliyle yaraları sarmaya çalışan bir görüntü hâkimdir.

Doğu Anadolu merkezli başlayan kuralık ve kıtlık günlerinde de devleti başta olaylara ilgisiz veya bu hali kabullenmişlik içerisinde görmekteyiz. Olayı basit bir kuraklık vakası olarak görme eğilimi kendini açıkça göstermektedir. Fakat gerçekler kısa sürede gazetelerde yer almaya başlayınca hükümet darbe sonrası toplumsal refahı geri getirme amacındayken böyle bir durumun siyasal olarak da tehlikeli bir hal alacağı görüldüğü için belki de hızlıca tedbir almaya yönelecektir.

Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nda da üretimin az olduğu bölgelere yiyecek yardımlarının yapılmasına dair prensip kararlar alınır. 5 maddede neler yapılacağı şöyle izah edilmektedir: 1-Mevsimin müsait gitmemesi yüzünden istihsal (üretim) noksanı olan yerlere yiyecek ve tohumluk yardımı yapılması lazımdır. 2- beslenmedeki güçlük yüzünde bu yıl büyük ve küçükbaş hayvanların mübayaası (devletçe satın alma) hususuna hız verilmelidir. 3-Erzurum-Kars arasında inşa edilmekte olan demiryolu Ekim nihayetine kadar ikmal edilmelidir.4-bazı il ve ilçelerin içme suyu noksanlıkları ve sulama ihtiyaçları temin edilmelidir.5-Milli eğitim konusunda çocukların daha iyi yetişmeleri için yapılan çalışmalar hızlandırılmalıdır.¹⁴ Bu açıklamalar sonrası kamuoyunda da görece bir rahatlama sağlanacaktır ancak sonbahar itibariyle kuraklığın yerini kıtlığa bırakmasıyla meclis ve hükümeti zor günler beklemektedir. Çünkü tam da bu

¹² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar Ve Meşrutiyet (1876-1914), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

¹³ Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yavuz Erler, 19. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi, Türkler Ansiklopedisi, C.13, s.s.762-770.

¹⁴ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1961.

dönemde meclis, seçimler için kolları sıvamış, partiler kendi yöntemleriyle halktan nasıl oy alınabileceği üzerine kafa yoruyor. Asker ise endişeli çünkü kapatılan Demokrat Parti'nin ardılı olan Adalet Partisi küçümsenemeyecek derece de etkin görünüyor. Diğer yandan uzun yılların tecrübeli uzmanları köylüyü memnun edecek partinin iş başına gelebileceğini vurgularken bu iklim içinde ortada duran kuraklık ve kıtlık olayı kimin elinde patlayacak merak ediliyor. Partilerin derdi oy iken köylüler bir damla su için kıvranmakta olduğu gözler önüne seriliyor.¹⁵

Temmuz itibariyle kuraklığın dayanılmaz noktalara gelişiyse halkın geleneksel yöntemlere başvurarak yağmur duasına çıktığı görülmektedir. Erzincan'ın Iliç ilçesinin Doruksaray köyünde kadınlı erkekli köy halkı yağmur duasına çıkmış ardından da yüze yakın koyun ve keçiyi kurban ederek töreni tamamlarlar. Kuraklık nedeniyle bölgede ki ırmak ve derelerin birçoğu ya kurumuş ya da kurumaya yakın bir noktaya gelmişlerdir. Aynı dönem, Karasu, Çoruh, Dicle ve Aras nehir ve kolları da iyice küçülerek bölgenin sulanmasına yetmez bir noktaya gelmiştir. ¹⁶ Van gölü bile iki yüz metre geri çekilmiştir. ¹⁷ Ekim Ayı boyunca kuraklık sonrası ortaya çıkan kıtlık haberleri her gün gazete sayfalarında kendine yer bulmaktadır. Ölen hayvanların olduğu bilgisinin yanısıra devletin bu hayvanlarla ilgili acil bir alım yapmaması hayvan sahiplerinin Irak ve İran hatta Suriye tarafına kaçak olarak mal satma yöntemine başvurdukları görülmektedir. “Her gün kamyonlar Karaköse-Erzurum yönünde sınıra gönderilmek üzere binlerce koyun taşımaktadır. Bir haftada 5600 hayvan jandarmalarca yakalanarak müsadere edilmiştir.” ¹⁸

Kasım ayından itibaren kuraklığın tehlikeli boyutlara ulaştığı haberleri endişe vericidir. Buğday üretiminin hissedilir oranda düştüğüne dair haberler Kasım ayından itibaren yeniden duyurulurken¹⁹ kıtlığın en yüksek seviyeye çıktığı Aralık ayında yalnızca Erzurum'da 292 bin hayvanın satıldığı haberleri basında sıklıkla yer almaktadır.²⁰ Aynı günlerde kıtlık yüzünden Kars'tan Batı Anadolu'ya göçün miktarı 15 bin olarak ifade ediliyor.²¹ Bu vahim durum karşısında Bakanlar Kurulu İmar ve İskân Bakanı Muhittin Güven'i Bakanlar Kurulu adına bölgeye gönderiliyor, güvenin bölgedeki araştırmaları sonrası

¹⁵ Cumhuriyet, 14 Ekim 1961.

¹⁶ Cumhuriyet, 31 Temmuz 1961.

¹⁷ Cumhuriyet, 23 Ekim 1961.

¹⁸ Cumhuriyet, 8 Ekim 1961.

¹⁹ Son Posta, 23 Kasım 1961

²⁰ Milliyet, 21 Aralık 1961

²¹ Milliyet, 22 Aralık 1961.

bölgeye 50 milyon liralık kredi sağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca bölgede bulunan en az 1 milyon hayvanın telef olmasını önlemek adına bölgeye ot ve saman gönderilmesi konusu hükümetçe tedbir alınan bir konu olduğu vurgulanmaktadır. yanısıra bölgeye gönderilecek gıda ürünlerinde de yüzde 95 oranın da indirim yapılacağı bilgisi verilmektedir. Gereken yardımların yapılması için bölgeye Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu başkanlığında bir heyeti gönderme kararı alarak işe başlıyor.²²

4 Ocak 1962 tarihinde ise Cumhuriyet Senatosu üyelerinden Osman Saim Sarıgöllü, Tahsin Banguoğlu, Niyazi Ağırnaslı, Nihat Pasinli, Rahmi Sanalan konuyu senato gündemine getirerek bölgede olan biteni araştırarak bir heyetin oluşturulmasını teklif ederler. Açıklamaları şöyledir: "Geçimleri umumiyetle 'hayvan yetiştiriciliğine bağlı, Doğu-Anadolu'nun bâzı vilâyetlerinde müessir bir kuraklığın sebep olduğu sıkıntı ve darlık karşısında, Hükümetin tedbirler aldığı bilinmekte ve alacağı da ümit edilmektedir. Hayvancılığa geçimleri bağlı bölgede endişe verici şekilde hayvan yemi darlığı ve insan yiyeceği sıkıntısı da açıklanmakta ve iddia edilmektedir. Bu sebeple meselenin Anayasanın 88 nci maddesinin son fıkrası gereğince araştırılmasına karar verilmesini ve konuda bilgi edinilecek heyetin beş üyeden ibaret olmasını arz ve teklif ederiz."²³

Senatör Tahsin Banguoğlu'na göre: "...Memleketimizin bir kısmında (daha ziyade 3, 5 vilâyetinde) ağır bir kıtlık hüküm sürmektedir. Bu bir tarihi kıtlıktır. Anadolumuz muhtelif zamanlarda bu türlü kıtlıklara uğramış, bu yüzden muhaceretler olmuş, hayvanlar kırılmış ve insan ölümleri olmuştur. Bugün Cumhuriyet Hükümetinin malik olduğu vasıta ve imkânlar bakımından bu kıtlık eski devirlerdeki vahameti arz etmiyor şüphesiz. Hükümet imdada yetişmiştir, ama aynı bölgede hayvan kırımı ehemmiyetli bir ölçüdedir ve kıtlık, darlık vatandaşlara ıstırap vermektedir..."²⁴

Yalnızca bu beş kişinin önergesi değil, o sıralarda Fethi Tevetoğlu ve Diyarbakır Senatörleri de benzer bir önergeyle doğudaki kıtlık ve kuraklığın senatoda görüşülmesini istemektedirler. Zaten durum basında da uzun bir süredir dikkat çekilen konudur ve Turhan Feyzioğlu'nun "Türkiye'de açlık tehlikesi var"²⁵ sözleri sütunlardan okunuyordu. Buna rağmen Cumhuriyet Senatosu'nun tedbir alınması konusunda neden bu kadar geç kaldığı bir soru işareti olarak durmaktadır.

²² Cumhuriyet, 20 Aralık 1961.

²³ CSTD, 4,1.1962 0:1 B:19, s.265.

²⁴ CSTD, 4,1.1962 0:1 B:19, s.266.

²⁵ Milliyet, 29.12.1961

Doğu'da başlayan kuraklık haberleri üzerine 27 Aralık 1961 tarihinde Amil Artus, Tarım Bakanı Cavit Oral'ın cevaplama için bir soru önergesiyle konu hakkında bilgi ister. Çünkü konu çeşitli basın kuruluşları yoluyla halka çoktan duyurulmuştur. Haberlere göre Doğu'da başlayan bir kuraklık vardır. pek çok sayıda insan ve hayvanın kuraklık ve kıtlık dolayısıyla öldüğü iddia edilmektedir. Konu giderek endişe verici bir hal alır. Doğu'dan gelen kötü haberler üzerine pek çok gazete muhabiri bölgeye akın ederek durumu yerinde tesipt edip gazete sütunlarından durumu anlatmak gayretine gireceklerdir. satır başlarından örnekler şu şekildedir. "Senelerin İhmali Doğuya Nihayet Açlık Getirdi" "Doğudaki Köylülerin Tek Umudu Everik Otu", "Doğu Bölgesinde İnsanlar Hayvanlarla Yan yana Yaşıyor" ,"Aç Çocuklar Analarına, Aç Analar Allaha Yalvarıyor "tabiat sağır, toprak kaskatı, küçükler aç, büyükler bitkin" ²⁶ kıtlığın gözle görülür hale geldiği günlerde Amerika ile yapılan buğday alım antlaşması sütunlardan halka duyuruluyor, adeta kıtlığın çaresinin müjdesi veriliyordu.²⁷ ancak ocak ayının sonunda bile bölgedeki muhtarlardan yardımların geciktiğine dair şikayetler yükselmeye devam etti. Erzurumun Çat ilçesinde 21 köy muhtarı hayvanları için yardım beklenen yardımın hala ulaşmadığından dert yanmaktadırlar.²⁸

Artus'un konu hakkındaki soruları şöyledir:1. Bilhassa Kars, Ağrı ve Erzurum illerimizi tehdit eden bu durumun hakikî vüsati (genişlik) ve mahiyeti neden ibarettir? 2. Ne kadar insan ve hayvan telef olmuş veya telef olmak tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır? 3. Doğu illerinden açlık yüzünden göçler olmuş mudur? 4. Hükümetin bu yıla matuf olmak üzere aldığı tedbirler nelerdir? 5. Bu gibi afetlerin tekerrür etmemesi için ne gibi tedbirler düşünülmektedir? Soru önergesi ancak 9 Ocak 1961 tarihinde yanıtlanır. ²⁹

Cavit Oral'ın pek çok tedbir alındığını belirten açıklamaları sonrası Amil Artus'un tatmin olmadığı görülür. Ona göre kıtlık ve kuraklık sonucu kaç kişinin öldüğü ve bir daha böyle bir kuraklıkla karşılaşılması için hükümetin ne gibi tedbirler aldığı bir muammadır. Hükümetin açıklamalarını yeterli bulmayan Artus'un düşüncesine göre: kuraklık ve kıtlıkla boğuşan halka tohumluk verilmelidir. Ekonomik durumu bozulan halkın bir çoğu hayatta kalabilmek için elindeki hayvanlarını satmış veya hayvanlar kıtlıktan dolayı telef olmuşlardır. Devletin bu konuda uzun vadeli çözümler üreterek,

---

²⁶ Hürriyet, 4-5-6-7 Ocak 1962.

²⁷ Akşam, 6 Ocak 1962.

²⁸ Akşam 29 Ocak 1962.

²⁹ CSTD, 9.1.1962 O. 1, B.20, s.313.

kooperatifçilik alanında çalışmalar yapılmasını destekleyerek sorunu çözebilecektir. Böylece köylünün kazancını nasıl kullanacağı konusunda da bilgilenmesi mümkün olacaktır. Ayrıca kooperatiflerin üreticiye vereceği uzun vadeli kredi imkânları da kalkınmasında üst seviyede bir destek olacaktır. Uzun süre kullanılan mera ve otlakların giderek verimsizleşmesinin önüne geçilmesi konusunda da üreticinin eğitilmesi gerekmektedir. Öte yandan bölgelere gidecek hayvan yemlerinin zamanında ulaştırılması sorunu da çözüm için beklemektedir. Bölgede köy ve ilçelere giden yollar ya yok ya da bozuk veya kış şartlarında kapalı olduğu için ihtiyaç olan maddelere halkın ulaşması da bir hayli zor olmaktadır. Amil Artus, " *Doğu meselesini maalesef şimdiye kadar ihmal etmiş vaziyetteyiz. Doğu kalkınmasını ele almak; yol meselesini, sağlık merkezi meselesini, silo meselesini, hayvan yemi meselesini tanzim etmek, düzenlemek zorundayız.*" diyerek özeleştiri yapmaktadır.³⁰ Amil Artus'u doğrulayan haberler gazetelerde yer almaktadır. Kuraklığın böylesi büyük bir kıtlığa dönüşeceği tahmin edilemeyip, tedbirler ve yardımlar konusunda devletin geç kalmasıyla kışın en sert zamanında gıda maddelerinin kapanan yollar nedeniyle köylüye ulaştırılması da birçok noktada mümkün olamayacaktır.³¹

Kıtlık ve kuraklık üzerine hükümetin aldığı tedbirleri aktaran Tarım Bakanı Cavit Oral'a göre: hükümet, elindeki tüm gücü doğudaki kuraklığı çözmek için harcamaktadır. " *Valilerden alınan bilgilere göre kuraklık veya kıtlık dolayısıyla bölgeden göç eden kitleler olduğu haberleri doğru değildir. Belki geçen senelere göre biraz daha fazla göçten bahsedilebilir fakat bunun temel sebebi son yaşanan olaylar değildir*" diyerek savunma yapmaktadır. Doğuya dair senatonun merak ettiği bir diğer konu ise ölüm olup olmadığıdır. Cavit Oral'a göre ölüm yoktur. Araştırmalarımız sırasında da insan ölüm olayının gerçekleşmediği görülmektedir. Konu hakkında açıklama yapan Erzurum Valisi Fahrettin Akkurtlu da açlık yüzünden ölüm olmadığını belirtmektedir.³² Fakat hayvan ölümleri elbette fazlasıyla rastlanmaktadır. Bir hafta da Erzurum Aşkale ilçesinin Gülveren köyünde 40, Akdağ köyünde 20, Torakkale köyünde 15 hayvan açlıktan ölmüştür.³³ İnsan ölümü yok, hayvan ölümleri var fakat insan açlığı da fazlasıyla mevcuttu. Bölgeye giden gazetecilerden Mücahit Beşer gördüğü manzara karşısında adeta dehşete düşüyordu. Doğu'da gittikleri kentlerde halkın biz dilenci değiliz, kimseden sadaka istemiyoruz, önce

³⁰ CSTD, 9.1.1962 O. 1, B.20, s.316.

³¹ Cumhuriyet, 27 Aralık 1961.

³² Cumhuriyet, 29 Ocak 1962.

³³ Cumhuriyet, 29 Aralık 1961.

İstanbul'daki açları doyurun sadece yem sıkıntımız var seslerini duyduklarını fakat ilçe ve köylere gittikçe durumun bambaşka bir hal aldığı ve asıl sıkıntının buralarda olduğunu anlatmaktadır: *"Bize böyle telkinlerde bulunmak için büyük çaba gösterenlerin hepsi tuzu kuru insanlardı. Çoğunun sığır veya koyun sürüsü vardı. Geri kalanlar ise onların uşakları. Birde avuçlarında tuttıkları bu zavallı köylülerin aç, sefil, perişan kalmalarında menfaatleri olanlar vardı bir kısım politikacılar. 11 günlük gezinin bilançosu: iki yıl üst üste kuraklık doğu da hem insan hem de hayvan yiyeceğinin üretimi yüzde 60 azalmıştır. Kimi yerde yüzde 80'e ulaşmıştır. Köylünün geliri 950 lirayken şimdi üçte bir oranına kadar düşmüş. Aç mezarı yokmuş! Harekete geçmek için mutlaka ölmelerini mi bekleyeceğiz"* diye haykırmaktadır.³⁴

1. Hükümetin Kuraklığa Karşı Önlem Arayışı

1962 yılının ocak ayında Senato'ya gelen doğudaki kuraklık ve kıtlık konusu göreve yeni başlayan hükümetin öncelikli gündemindeydi. Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu konuya ilişkin geniş çaplı bir açıklama yaparak gerekli tedbirlerin alındığını belirtiyordu. Anadolu'nun doğusu Cumhuriyet hükümetlerinin önem verdiği ve gereken tedbirlerin alınmaya çalışıldığı bir bölgedir. Fakat 1962 yılına gelindiğinde görülen manzara bu tedbirlerin kalıcılıktan uzak günü kurtarmaya yönelik olduğu izlenimini vermektedir. Aynı yıl yaz aylarında başlayan kuraklık ve bunun devamı olarak kışın en zor zamanlarında ortaya çıkan kıtlık konusunda hükümet, derhal İmar ve İskân Bakanı Muhittin Güven'den gereken tedbirleri almak, durumu yerinde görmek adına bölgeye gitmesini istemektedir. Turhan Feyzioğlu'nun açıkladığı üzere: *"Ziraat Bankası ve Toprak Mahsulleri Ofisi gibi iktisadi devlet teşekküllerimizden bilgiler toplanmış ve geniş çapta yardım tedbirlerine hızla girişilmiştir."*³⁵

Öncelikli hedef, halkın en elzem gıdası olan buğday miktarında ki yetersizliği çözmektir. Bu yıllarda Cumhuriyet hala kendi kendine yetecek miktarda buğdayı üretememekte ve çözüm olarak sıklıkla yabancı devletlerden ithal etme yöntemine başvurmaktadır. Buğday ithalinin büyük miktarı Amerika Birleşik Devletleri'nden yapılmaktadır. Buğdayın dışarıdan alınması konusunda acil önlemlerin alınmasını devletin devamlılığı için olmazsa olmaz gören bir anlayışa sahip Turhan Feyzioğlu fikirlerini şöyle açıklamaktadır: *"Bugün için Amerika Birleşik Devletlerinden istihsal fazlası hububat alıyoruz. Şuranın, buranın imdadına yetişmeye çalışıyoruz. Fakat bunlar, kısa vadeli tedbirlerdir. Uzun*

³⁴ Cumhuriyet, 6 Şubat 1962.

³⁵ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.296.

vadeli tedbirlerin alınması lâzımdır. Bu uzun vadeli tedbir ihtiyacını Cumhuriyet Senatosu önünde açıklamak fırsatının Hükümete verilmesi çok iyi olmuştur. Uzun vadeli tedbirler nasıl alınır? Cari masraflarımızdan mümkün olduğu kadar kısarak, millî imkânlarımızın elverdiği nisbette, mümkün olduğu kadar çok yatırıma gidilmelidir. Yatırımlar plânlı ve programlı bir şekilde yürütülmeli, istihsal seferberliğine girilmelidir. Daha fazla yatırım yapmak suretiyle istihsalı artırmak dâvası, bizim için bir beka meselesi haline gelmiştir." ³⁶

Bu dönemde Doğu'da yaşayan vatandaşların buğday ihtiyacına yönelik düzenli olarak İskenderun Limanı'ndan demiryoluyla bölgeye sevkiyatlar yapılmaktadır. Yanı sıra Erzurum'dan karayolu ile de sevkiyatların yapıldığı bilinmektedir. İskenderun'dan Aralık-Ocak ayları arasında günlük olarak yapılan sevkiyatlara dair bazı istatistiki veriler şu şekildedir: Erzurum'a 13 vagon, Kars'a 12 vagon, Hasankale'ye 2 vagon, Horasan'a 2 vagon, Aşkale'ye 1 vagon, Çobandede'ye 2 vagon, Selim'e 2 vagon, Sarıkamış'a 2 vagon olmak üzere toplam 36 vagon günlük olarak gönderilmektedir. Bu arada her vagon ortalama 17 ton buğday taşımaktadır. Yapılan bu sevkiyatlar sonucu Ocak 1962 itibariyle çeşitli bölgelerdeki buğday stokları şöyledir: Hasankale 931 ton, Kars, 3100 ton, Aşkale 528 ton, Horasan 931 ton, Erzurum 8070 ton. Bölgeye gönderilen toplam buğday miktarı yaklaşık olarak 13560 tondur. Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürü'nün belirttiğine göre; bölgedeki valilerin 4 aylık buğday ihtiyacı olarak verdikleri rakamlar şöyledir: Ağrı'da 2 200 ton, Erzurum' da 16 bin ton, Kars'ta 10 bin ton. Üç vilâyetin toplam yemeklik buğday ihtiyacı 4 ay için 28 200 ton olarak düşünülmektedir. Hükümetin Ocak ayının ilk haftası için verdiği sevkiyat bilgilerine bakıldığında dört aylık ihtiyacın yarısına yakın bir miktarının karşılandığı görülmektedir. Burada şu soru akıllara gelmekte. Sevkiyatların düzenli ve kesilmeden yapılmasına rağmen hala doğu da yaşanan kıtlığın sebebi nedir? Sorunun tek bir sebebi olmadığı açıktır. Bölge uzun yıllar kurumsal kimliğin oturtulamadığı, yatırımlardan daha az pay alan yapısıyla göze çarpmaktadır.³⁷

Tek başına hükümetin ulaşım kaynaklarının yetersizliği malumdur. Bu nedenle özel sektörün bölgeye buğday sevkiyatı konusunda ki isteğini artırmak amacıyla Devlet Demiryolları taşıma da % 90 indirim yapmıştır. Bu önlemin olumlu etkileri kısa sürede bölge de görülür. Örneğin Kars'a gelen ot ve saman fiyatları astronomik bir düzeydeyken 25-30 kuruşa, Erzurum'da 20-25 kuruşa,

³⁶ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.297,

³⁷ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.297.

Ağrı'da ise 15 kuruşa indiği bildirilmektedir. Buğdaya ek olarak arpa konusunda da tedbirler alındığı görülmektedir. Ocak ayı itibariyle Erzurum, Kars ve Ağrı'da arpa stoku 12965 ton olarak görülmektedir. Küspe ve diğer yemler ise taşımadaki %90 indirim sayesinde doğuya çok uzak kentlerden bile vatandaşlar tarafından getirildiğine dair bilgiler mevcuttur.³⁸

Kıtlık ve kuraklığa karşı alınan tedbirlerin bir diğeri ise bölgede ki Toprak Mahsulleri Ofisleri'nin sayısını neredeyse ikiye katlamak olacaktır. Kış aylarında doğuda pek çok ilçe ve köy ile olan bağlantının neredeyse altı ay boyunca koptuğu göz önüne alınırsa ilçelerdeki satış noktalarının sayısının artırılması gıdaya daha hızlı ulaşılması anlamına geleceğinden önemli bir önlem olarak görülmektedir. TMO'nun ofis açmadığı yerlerde ise özel sektöre satış yetkisi vererek sorunu çözdüğü de bilinmektedir. Erzurum'da Çobandede ve Oltu'ya, Kars'ta Arpaçay, Selim, Sarıkamış, Ardahan'da Başgedeliler'e ayrıca Kağızman'a, Ağrı Diyadin, Eleşkirt, Patnos ve Tutak'ta iş yerlerine yetki verilerek satış yapılması sağlanmıştır. Bu sayede satış yapılan temsilciliklerin sayısı 11'den 25 çıkarılarak önemli bir eksiklik giderilmiştir. Kışın sert geçtiği Doğu'da karla mücadele Cumhuriyet Türkiye'sinin gerçeklerinden biri olarak 1960'larda güncelliğini korumaktadır. Köy ve ilçelerin kentlerle bağlantılarının açılmasında, karayollarından olabildiğince faydalandığını görmekteyiz. Karayollarının yetmediği noktada ordu birliklerinden de takviye yapılmaktadır. Karla mücadele programı kapsamına henüz dâhil edilmeyen iller arası yollarda dâhil edilerek mücadelenin kapsamı da yöntemi de ek tedbirlerle düzenlenmeye çalışılmaktadır. Karla mücadele de etkin yöntem olan makinalardan faydalanılmaktadır. Halkın ihtiyaçları olduğu kadar bir nevi gelecek garantisi olarak görülen hayvanların yem bulamaması da hayati derecedeki konulardan biridir. Hayvan yemi üreterek ihtiyaç sahiplerine hizmet vermek için bölge de daha önce açılan Erzurum yem fabrikası, yapılan araştırmalarda kapasitesinin çok aşağısında bir güçle çalışmakta olup, yeterince üretim yapmamaktadır. Bunun sebepleri nedir? Diye yapılan sorgulamalarda ise yine kurumsallığın yeterince sağlanamaması görülmektedir. Halkın, veterinerler ve yetkililer eliyle fabrika üretimi yemleri kullanması yönünde çalışmalar başlatıldıktan ayrıca yem fiyatlarında kilo başına 30 kuruş indirim uyguladıktan sonra bölge de yem alımının arttığı görülmektedir. İki vardiya olarak çalışan fabrika 1961 yılı içinde 350 ton satarken bir ayda sadece 400 ton civarında yem satmıştır. Bunlara ek olarak devlet üretme çiftliklerindeki ot ve sapların miktarı tespit edilerek zirai

---

³⁸ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.297.

donatım kurumu aracılığıyla bölgedeki ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması planlanmaktadır.³⁹

Görülen o ki, İsmet İnönü Hükümeti, doğuda ki kıtlık ve kuraklığın sebeplerine çareler ararken ekonomik zorlukları da hesaba katarak bir çok noktada indirim veya ulaşım kolaylıklarıyla konuyu çözmeye çalışmaktadır. Diğer yandan da Ziraat Bankası ve Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla üreticiye kredi imkânlarını sağlar. Ziraat Bankası'na hayvan yemi ihtiyacı için 10 milyon liralık bir imkân sağlarken, Toprak Mahsulleri Ofisine ise kredili buğday için 40 milyon lira vadeli satış yetkisi verilmiştir. Toplamda 50 milyon liralık bir yatırım ve olanak ile bölgedeki soruna çare aranmış denilebilir. Devlet kurumlarının yanı sıra bir sivil toplum kuruluşu olarak bölge halkına destek için Kızılay'ın bölge de faaliyet gösterdiği de görülmektedir.

Turhan Feyzioğlu, doğudaki kuraklık ve kıtlık meselesini uzun yılların, geçmişin ve geleceğin önemli konuları arasında görmekte ve hükümetlerin acizliğine dikkat çekmektedir. Bu konuda ki fikirleri hükümetin konuya bakışını özetler gibidir: "*Doğu'da husule gelen kuraklık ne bugünkü Hükümetin, ne bundan önceki Hükümetin, hattâ ne de daha önceki Hükümetin zimmetine yazılacak bir hâdise değildir. Tabiat şartlarının ortaya çıkardığı, uzun asırların ihmalinin ortaya çıkardığı bir meseledir. Mesele Doğu'ya da münhasır değildir. İstihsalin yeter hızla artmamasından ve nüfus artışındaki infilâkten (patlamadan) meydana gelen büyük ve hayati bir meseledir. Bu itibarla, Türkiye'nin dâvası kısa vadeli birtakım tedbirlerle çözülemez. Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ziraat Bankasının imkânlarını zorlayarak, Devlet Demir Yollarının imkânlarını zorlayarak, bugün şu ilin, yarın bu ilin, imdadına koşmakla beslenme dâvasının halledilmesine imkân olmadığı hakikati yıllardan beri açık olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır.*"⁴⁰

Doğudaki kuraklık ve kıtlığa dair hükümetin açıklamaları senatörleri tatmin etmemektedir. Bölgeyi iyi bilen Erzurum senatörü Nihat Pasinli hükümeti tedbir almada geç kalmakla suçlamaktadır. Pasinli'ye göre; "*Doğu'ya giden buğday yardım amaçlı değil bir nevi stoklamadır. Ayrıca hiçbir yere dağıtım yapılmamıştır.*" Bölgeye ulaşan buğdayın parasını verip alabilecek insan sayısı sınırlıdır. İnsanlar yazdan beri başlayan kuraklıkta ekonomik dayanma güçlerini son haddine kadar kullanmışlardır. TMO'ya dağıtılın emri verildikten sonra ancak bölge de buğdayın ve yemin dağıtımını yapılabilmıştır. Kış şartlarının bölge de iyiden iyiye hissedildiği dönemlerde bir de basında kıtlık haberleri yer

³⁹ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.296.

⁴⁰ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.297,

almaya başlayınca hükümetin konuyla ilgilendiğini iddia eden Pasinli, bunun yetersiz olduğunu Başbakan'ın bizzat bölgeye gidip ilgilenmesi gerektiğini belirtmektedir. Pasinli, Özellikle Erzurum da 2400-2600 rakımlarında yaşayan insanların yakın ilçeler de gıdalara ulaşılabilmesi için bir ambar fikri öne sürer. Yolların uzun süre kapalı kaldığı bu dönemde halka hızla ulaşılabilmesi açısından elzem olarak görülür. Erzurum'da TMO'ya ait satış ofislerinin bir çok ilçede açılırken toplamda 150 bin nüfusu barındıran Tekman, Karayazı ve Hınıs'ta bulunmamakta bunların en yakın ilçe olan Çobandede'den ikmal edilmesi istenmektedir. Bölgenin geçim kaynağının hayvancılık olduğu gerçeğinden hareketle tarım yapmaya elverişli olmadığı hatta çavdarın bile yetişmediğinin gözönüne alınması ısrarla vurgulanmaktadır. Üzerinde durulan bir diğer konu ise hayvancılığın durumudur. Yazdan beri başlayan kuraklıkla birlikte hayvanların yeterince beslenememesi, halkın kimi yerlerde hayvanlarını yok pahasına satmasına sebep olmuştur. Pasinli durumu şöyle anlatır: *"Malumlarımızdır ki, bu bölge istihsalinin büyük bir kısmı hayvan yetiştirmekle yetinir. Bu bölgede yazdan beri kuraklık vardır. Ot yoktur, saman yoktur, Binaenaleyh hayvanlar açtır."*⁴¹ Pasinli'nin bu çıkışı haklı görülmektedir. Zira bölgedeki acar gazetecilerde ancak ocak ayının sonundan itibaren yardımların bölgeye ulaştığına dair yazılarına başlayacaklardır.⁴²

Erzurum yem fabrikasının üretimini artırması, yem fiyatlarındaki düşüşün oranı dahi Pasinli'yi rahatlatmaz ona göre: fiyatının 23 kuruşa düştüğü yem normal şartlar 10 kuruştan alınmaktadır. Bu da üretici için hala fiyatın yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu şartlar altında devletin para karşılığında yem satma fikrinden ziyade memleketin her yerinde bol miktarda bulunan ot ve samandan balyalar yaparak halka dağıtması kıtlık ve kuraklık zamanında ilaç gibi gelecektir. 1960 ihtilali sonrası Kurucu Meclis göreve başladığı ilk dönemlerde kuraklık konusunda bazı önlemler almak için çabalamıştır. Nüfus başına aylık 10 kilo buğday verilmesi ve Devlet Üretme Çiftlikleri eliyle üreticiden hayvan satın alınması gibi kararlar alınmış. Fakat bu kararlar uygulanırken devletin kazancı ön planda tutulup normalden düşük fiyatlara üreticiden hayvanları satın alma yoluna gidildiği için istenen başarıya ulaşılamamıştır. Üretici de "bu fiyata, vermektense, hayvanımı kapının önüne salarım, varsın aklıktan ölsün" diyerek hayvanını devlete satmamayı tercih etmiştir. Bu nedenle benzer noktalarda alınacak kararların halkın ekonomisini düşünecek şekilde düzenlenmesi istenmektedir. Pasinli sözlerini şöyle

⁴¹ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.298.

⁴² Akşam, 31 Ocak 1962. "Doğuya Yardım Dağıtımını Başladı".

tamamlar: "*Doğu bölgesi her sene ve hattâ bundan evvel de senelerden beri kuraklığa mâruz kalmaktadır. Fakat bu sene maalesef bu kuraklık hâd safhaya girmiştir. Bu bakımdan bölgenin yardıma da çok ihtiyacı vardır. Bizzat yerinde tetkikat yapılarak, her türlü formalite ve kırtasiyecilikten uzak bir şekilde, verilecek kesin emirlerle, yardımın vatandaşın ayağına kadar ulaştırılması, elbette ki, bu bölgenin ıstıraplarını dindirecektir.*"⁴³

Konuyla ilgili bir diğer isim elbette yörenin sorunlarını en yakından takip eden Kars Senatörü Turgut Göle'dir. Ona göre de; hükümet tedbir almakta geç kalmanın yanı sıra tüm yardım çağrılarına etkisiz kalarak bölgeyi kendi haline bırakmış adeta kaderine terk etmiştir. 1961 Haziran ayından itibaren bölgenin durumuna dair araştırmalar yapılmış ve durum hükümete bildirilmiştir. Haziran ayında bölgeyi dolaşan hükümet yetkililerinin acil tedbir alınacağına dair vaadleri geçen süre içinde maalesef yerine getirilememiştir. Temmuz ayında bölge için nelerin yapılabileceğine dair raporlar hazırlanarak Ankara'ya gönderildiğini⁴⁴ ifade eden Göle çabaların sonuçsuz kaldığını ifade etmektedir. Bu raporlarda bölge için acil tedbirler şöyle ifade edilmektedir:

1-Bölgeden yurdun başka yerlerine besi için gönderilecek hayvan nakliyatında ve başka vilâyetlerden getirtilecek yiyecek ve hayvan yemi nakliyatında Devlet Demiryollarınca tenzilât (indirim) yapılması,

2- Buğday ve arpa olarak insan yiyeceğinin bol miktarda ve vaktinde bölgede stoku ve muhtaç halka, kredi ile verilmesi,

3- güzlük -tohumluk arpa ve buğdayın vaktinde ve ihtiyacı karşılayacak miktarda verilmesi

4- Ziraat Bankası borçları takip ve hacizlerinin durdurulması, tecilleri, yiyecek ve yem tedariki, hayvan besininin temini için besi ve damızlık kredisi verilmesi

5-Yem Sanayii yemlerinde bir nisbet dâhilinde fiyat ucuzlaması yapılmasını ve bir müddet için taksitle verilmesi

6-yakın muntıkada ihracat imkânı sağlanması

⁴³ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.299.

⁴⁴ "Doğu için verilen raporlara ilgi gösterilmesi bekleniyor" başlığıyla Cumhuriyet gazetesinin 8 Ocak 1962 tarihli bir haberi de Göle'yi doğrulamaktadır.

Yeterince desteklenmeyen, kuraklıkla baş etmek zorunda kalan, ziraat bankasından aldığı kredileri ödeyemeyen bir de üstüne elindeki son buğdayını, ot ve samanının haciz edilmesine maruz kalan köylü çaresiz bir haldedir. Ziraat Bankası'nın kredi koşullarına göre bir kredi tamamen kapanmadan bir diğeri verilememektedir. Bu durumda borcu borçla kapatma yöntemine çaresizce yönelen köylü bunu bile yapamamaktadır. Köylü için haciz kaçınılmaz bir sonuç olarak karşılındadır. Devlet organlarına sesine duyurmak isteyen Kars'ta ki 46 köy muhtarı ortak bildiri yayımlayarak durumu bildirir:

"Bin bir sıkıntı içinde bulunan bizlere Çıldır Ziraat Bankası tarafından reva görülmeyecek derecede baskı ve şiddet yapılmaktadır. Bütün elimizde ne varsa en zaruri ihtiyaç maddelerimize dahi haciz vazedilmiştir. Her birimizin beş yüz lira borcu varsa buna yüz lira da icra masrafi ilâve edilmektedir. Bir icra memuru bir köye harcırah tahakkuk ettirmek için on, on beş defa uğramakta ve birçok köylerimizin ot ve samanına dahi haciz konulmuştur. Ve bizlere yol olarak da, tüccara bir hafta için yüzde on faiz vererek alın yatırım demekteler. Bankalar bu şekilde devam ettiği takdirde kazamızdaki çiftçinin yüzde ellisi ilkbahara çiftçilik kabiliyetini kaybederek ve tamamen Devlete muhtaç bir durumda çıkacaktır ki, Devlet bundan kâr edeceği yerde zarar görecekler." ⁴⁵

Bu bildiri ertesinde köylünün elindeki buğday ve hayvanların telef olmamaları adına çeşitli yardım kampanyaları yapılmaya başlanmıştır. Milliyet Gazetesi Doğu da başlayan kuraklık ve kıtlık olayları üzerine başlatılan kampanyaları sütunlarından duyurmaktadır. Türk silahlı Kuvvetleri'nin yardım kampanyasına destek verdiğinin açıklanmasının ardından İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü Talebe Cemiyetleri de desteklerini açıklamışlardır. Öğrenciler üzerinde "20. yüzyılda ot yiyen vatandaşın var onları düşün" Yazılı pankartlarla vatandaşları açlık tehlikesi altındaki Doğuya dikkat kesilmeye çağırırmaktadırlar.⁴⁶ Devletin desteği beklenmeden acilen açılan yardım kampanyalarında vatandaşların İstanbul merkezli olarak yapılan yardımlarının 1 milyon 14 bin lira civarında olduğu belirtilmektedir. Ayrıca toplanan yiyecek ve giyim eşyası da Kamyoncular ve Arabacılar Dernekleri aracılığıyla şehir içi ücretsiz, şehir dışı yalnızca benzin parası karşılığında taşıma işini üstlendikleri görülmektedir. Sinema ve tiyatrolar ise geliri doğu illerine gönderilmek koşuluyla özel matinerler yapacaklarını belirtmektedirler. Okullarda da öğrencilerin bu konuda bilinçlenmesi ve yardım etmek üzere görev almalarının sağlanacağı haberleri verilmektedir.⁴⁷ İstanbul Belediyesi

⁴⁵ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.300.

⁴⁶ Milliyet, 7.1.1962.

⁴⁷ Milliyet, 21.1.1962.

Şehir Operası da dram tiyatrosunda geliri doğuya yardım kampanyasına verilmek bir gösteri düzenlemiştir. İzmir’de bu yardım kampanyasına katılan illerdendir. Kentteki sanatçılar gelirlerinin bir kısmını kampanyaya vereceklerini açıklarken bir vatandaş 50 çuval unu kampanya kapsamında doğuya gönderecektir. Antalya’nın Serik ilçesi de Erzincan’ın Karayazı ilçesini kardeş ilçe olarak belirleyerek buraya ilk etapta 5 bin lira yardım gönderecektir.⁴⁸

Turgut Göle'nin konuya dair ilgi çekici konuşmasına burada aynen yer veriyoruz: *"Tâa Kars'tan Pazar günleri vekilleri evlerinde istirahatlerini düşünme nezaketini bir yana bırakarak telefonlarla arayarak kuraklığın meydana getirdiği durumu takibettiği seyrin vehamete gidişini hiçbir ciddî tedbirin alınmadığını bildirdik. Açıkça ve kesin olarak nelerin yapılmam gerektiğini ve durumun ciddiyetini belirttik. İlgililer hayret edilecek bir iyimserlik içinde edeceğiz, yapacağız gibi malûm beylik üslûbun çerçevesinde oyalama ile vakit geçiriyorlardı. Ekimin ilk haftasına kadar Kars'a bir gram yiyecek buğday gönderilmedi, normal yıllarda bölgenin ihtiyacı olan 10 bin ton tohumluk arpa ve buğday yerine 4 bin küsur tonun ancak tahsis emri Ekim ayı içinde verilebilmiştir. Normal yılların yarısı kadar ve çok geç kalmış bir tahsis karşısında yükselen şikâyet seslerimize, fazla tohumluk verirsek, halk ekmez yer şeklinde felsefi bir öğütle cevap veriliyordu. Açlık ve yoklukla sıkıntı ve darlıkla karşı karşıya bir halka Ziraat Vekilinin felsefi nasihatleri, bugünkü durumu meydana getiren faktörlerdendir. Yok pahasına hayvanını elinden çıkarmaya didinen ve kışlık yiyeceğini tedarik için umutsuzluğun sonsuzluğunda kıvranan köylünün Banka borçları için durmadan yüklü masrafları çoğaltıp duran icra ve hacizlerin müteaddit müracaatlarımıza rağmen kısmen önü alınabildi. Bu alınış ancak Ekimin son yarısında mümkün oldu. Kısmen devam etti, daha iki hafta önce Çıldır'daki Ziraat Bankası Müdürü köylünün hayatının karşılığı sayılır duruma gelen bir avuç samana ve ota cebri icra yoluyla haciz koymakta, sakınca duymadığını ıstırap duyarak ifade edeceğiz."*⁴⁹

Halkın elinde kuraklık sonucu yeterince beslenemeyen hayvanların devlet tarafından satın alınarak Devlet Üretme Çiftlikleri’nde beslenmek için alınması usulü devlet tarafından bu kuraklık zamanlarında uygulanmak istenir fakat sorun şudur: normal zamanlarda devletin çıkarları gözönüne alınarak kamu yararına uygun fiyatla hayvanların satın alınması işlemi yapılmaktadır. Fakat kuraklığın, kıtlığın hüküm sürdüğü neredeyse bir afet olarak nitelendirilebilecek noktada kamu yararına bölgeden % 45 indirimle hayvan satın alınması, devleti durumdan istifade eden tüccar görünümüne

⁴⁸ Cumhuriyet 26 Ocak 1962.

⁴⁹ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.301.

sürüklemektedir. Turgut göle bu duruma: "Karşısındakinin müzayaka halinden istifade ile elindekini yok pahasına almak isteyen klasik, cimri tüccar zihniyeti misali bir davranış ile hayvan fiyatları daha çok düştü " diyerek isyan etmektedir." ⁵⁰

Alım gücü zaten sınır da olan köylünün kurak geçen aylarla birlikte kazançları düşmektedir. Devletin alımlardaki tavrı ise köylü üzerinde yeni bir darbe etkisi yapmaktadır. Göle'nin haklı isyanı devam eder: "*Kıtlık yokluk ve ümitsizlik yirminci asrın ortasında bu faktörlerin pençesinde kıvranan insanlar. Kars'ın belki dünyanın en verimli ve en iyi kalitede çayır ve meralarında, Haziran, Temmuz aylarında, hayvanların doyamadığını tasavvur edin. Normal zamanlarda insan boyu yeşeren ve yükselen çayırlar, meralar kupkuru yanmış toprak halindeydi. Temmuz ayında karnı doymayan hayvanı halk, iki ay yarı aç yarı tok bakacak ve beş kış ayında da tamamen içeride besi yapacak. Hangi ot, hangi samanla? Ya kendi yiyeceği? O da yok. Bütün geçimi hayvancılığa bağlı ve tek ürünü, tek imkânı olan hayvanı satacak, beslenememiş zayıf hayvan geçen yıl 200 lira ediyorsa, 100 lira etmiyor. Bugün yarın 80 - 70 - 50 liraya düşüyor. Halk dünyanın en kanaatkar insanı, istediği sadece bir geçim temini. Köyde koskoca bir yılda eve kaç kilo et, pirinç, sabun girer, kaç metre bez ve basma alınabilir? Hayır bunların hesabını yapmaya ne hacet, sadece ekmek. İki öğün yeteri kadar ekmek. Bunu bulabilmenin sadece hayvanının karnını doyuracak ot yahut samanını bulabilmenin dâvası ve meselesidir. Huzurunuzdaki mesele: Kuru ekmeğin, kuru otun meselesidir.*" ⁵¹

Kars köylülerini zor durumda bırakan bir diğer mesele de il merkezine uzak olan ilçelerin durumudur. Digor ve Susuz ilçeleri günlük temel ihtiyaç malzemeleri için Kars merkeze gelmek zorunda kalırken Posof, Hanak, Çıldır ve Göle halkı ise Kars'a değil daha yakın gördükleri Ardahan gitmek zorundadırlar. Yolların kapandığı kış şartlarında durum vahim bir hale gelmeden önce alınması gereken tedbirler senatörler tarafından sıralanır. 1-TMO tüm ilçelerde satış ofisleri açmalıdır. 2-İlkbahardaki ekim için şimdiden halka buğday ve arpa verilmelidir. 3-Devlet hayvan satın alma işlemlerini piyasa fiyatının üzerinde yapmalıdır. 4-Üretme çiftlikleri ellerinde bulunan balyalı samanı ihtiyacı olan köylüye dağıtmalıdır. 5-Ekim yapamayacak durumdaki köylüye devlet, elinde bulunan makine, malzeme vb. araç gereçlerle yardım etmelidir.6-Yem sanayiinden daha uzun vadeli olarak köylüye yem temin edilmelidir. ⁵²

⁵⁰ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.301.

⁵¹ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.301.

⁵² CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.302.

Bahsi geçen tedbirlerin alınmaması durumunda ocak ortasından bahara kadar geçen sürede daha da yıpranan, üretim kapasitesi yeterince düşen köylünün ayağa kaldırılması mümkün görünmemektedir. Sorunun çözümüne ilişkin en temel fikir yine Turgut Göle'den gelir. Çare mümkün olan en kısa zamanda doğunun kalkınmasıdır. Bu olmadığı sürece alınacak tedbirler yalnızca günü kurtarmaktan ibaret kalacaktır. *"Doğu'dan ıstıraplı sesler yükseliyorsa, endişe verici haberler duyuyorsak, gecici süratli tedbirler kadar kalkınmayı da süratle ele almalıyız. Ele almalıyız ki bu ıstırap ve endişeler temelli dinsin."*⁵³

Yozgat senatörü Neşet Çetintaş'ın konuya yaklaşımı ise daha kapsayıcı bir noktaya ulaşmaktadır. Ona göre Doğu'daki kuraklığa ek olarak yakın zamanda başlayacak Orta Anadolu kuraklık ve kıtlığına da hazır olunmalıdır. Şöyle der Çetintaş: *"Doğu bölgesindeki kuraklığı yüz olarak kabul edersek Orta Anadolu'daki kuraklık yüzde yetmiştir. Bu bir hakikattir."*⁵⁴ s.304. bunun sebebi olarak 1960'lardaki buğday üretiminin yetersizliği göze çarpmaktadır. İhtiyaçların dışarıdan temin edilmesi usulüyle Amerika'dan getirilen buğday bile yeterli gelmemektedir. Çetintaş'a göre bir çiftçi ailesine düşen tohumluk buğday miktarı 100 kilo'dur ve bu da yeterli gelmemektedir. Hesaplamalara göre 2 milyon ton buğdaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Fakat ardından şu da eklenmektedir: *"Bugün bir buğday kıtlığı yoktur denebilir. Fakat köylünün alım kabiliyeti yoktur. Ziraat bankaları, yiyecek ve tohumluk buğdayı kredi ile teozı etmelidir. Çünkü hakikaten bugün köylümüzün satın alınabilecek, peşin olarak parasını verip alabilecek durumu yoktur."*

Üzerinde durulan en önemli konu çiftçinin alım gücünün yerinde olmaması, Ziraat Bankası'nın kredi işlemlerinde daha esnek olması gerektiğidir ve daimi olarak dile getirilmektedir.⁵⁵ Erzincan senatörü Fehmi Baysoy ise hükümetin çalışmalarını takdir etmekle birlikte eleştirilerini de ardı ardına sıralamaktadır. Ona göre: ülkece bir işe iyi ve heyecanlı adım atar fakat iş uygulamaya gelince aynı heyecan kalmaz. Bu nedenle hükümetin doğudaki kıtlıkla ilgili çalışmalarının aynı kaderi paylaşmamasını temenni etmektedir. Baysoy'un önemle üzerinde durduğu konu tohumluk buğday meselesidir. 1961 yılında Türkiye'de buğday üretimi beklenen seviyenin altında kalmış yeteri miktarda buğday olmadığında doğunun ihtiyacı karşılanamayıp halk hızla kıtlığa doğru sürüklenmiştir. İhtiyacın ancak 1/3'ü karşılanabilmiştir. Bir sonraki yılın bahar ayından itibaren ekim yapılabilmesi için bile yeterince

⁵³ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.303.

⁵⁴ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.304.

⁵⁵ CSTD, 9.1.1962, B.20, 0.1 s.305.

tohumluk kalmadığı senato kürsüsünden ifade edilmektedir. Bu durumda hükümetin alması gereken tedbirlere dair Baysoy'un fikirleri şöyledir: " *Tarım Bakanlığı veya Ziraat Bankası vasıtasıyla köylüye tohumluk kredi verilecek ve mahallinden temin edilen tohumluk orada kullanılacak. Mahallin ihtiyacı olan tohumluğu bugün verirsek onlar bahar da bunu ekebilecekler. Akla gelen tedbirlerden en iyisi budur. İkinci bir nokta daha var : Çiftçinin hayvanı zayıf düşmüş ve verimsizlikten elinden çıkarmıştır veya belki de bahara kadar ölecektir. O halde bu durum da olan muntikalarda bir tesbit yaptırmak ve baharda ekimlerine yardım etmek cihetini düşünmek her halde çok yerinde bir hareket olacaktır.*"⁵⁶

Senatörlerin eleştirilerinden nasibini alan kurumlardan biri de et ve balık kurumudur. Nedeni ise 1961 yılında devlet adına hayvan satın alımı için verilen 15 milyon ödeneğin çok azını kullanarak halka uygun fiyattan et satışını gerçekleştirebilecek yeterliliğe gelememesidir. Az hayvan alımı demek kurumun az çalıştığı anlamına gelir denilmektedir. Oysa ki hayvan alımı artırılarak hem üreticinin elindeki besili hayvan satın alınıp üreticinin kazanması sağlanacak ki bu durumda yaz aylarında kuraklıktan aç kalan hayvanların kilo kaybetmesinin önüne geçilebilecekti. Hem de kış aylarında kıtlık baş gösterdiğinde halka uygun fiyattan et satımı yapılabilecekti. Ayrıca satın alınıp kesilen hayvanlarla birlikte onları besleme gereksinimi de ortadan kalkacak, ülkede ki yem seviyelerinde ciddi düşüşler yaşanmayacaktı. Birbirine zincirleme sebep ve sonuçlarla bağlı durumlar kurumların bürokratik tavrından kaynaklı gecikmelerle hayati derecede öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu tarz sorunların temelinden çözülmesi için bölgeye yem ve yiyecek depolarının yapılması elzem görülmektedir.⁵⁷

Doğu'daki kuraklık üzerine konuşan Tunceli senatörü Mehmet Ali Demir ise kuraklık ve kıtlığın devlet nazarında tabii bir afet gibi görülmesine karşı çıkarak meselenin aslını ilgisizlik olarak nitelendirmektedir. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu günlerden beri doğunun durumuna dair bir gelişme olmadığını, Cumhuriyetle birlikte de bunun aynen devam ettiğini, Doğu'ya gereken ilgi ve yakınlık gösterildiği takdirde bölgenin kalkınabileceği ifade etmektedir. Demir bu ifadelerinde haksız da değildir. Konuyla ilgili yapılan önemli bir araştırma da benzer sonuçları paylaşmaktadır.⁵⁸ Senatör Demir'e göre: "*Doğu'nun kalkınması Hükümet programına alınır, fakat Hükümet programına*

⁵⁶ CSTD, 9.1.1962, B.20, 0.1 s.305.

⁵⁷ CSTD, 9.1.1962, B.20, 0.1 s.305.

⁵⁸ Bkz. Abdülkadir Gül, Osmanlı Devlet'in de Kuraklık ve Kıtlık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(9): 145-158.

alınırken orada yuvarlak ve parlak cümlelerle kalır, ileri gitmez."⁵⁹ Doğu da her sene aynı manzaranın kendini tekrar ettiği bilinmesine rağmen pratik çözümlerden ziyade günü kurtarmaya yönelik çabalar vardır. Tunceli'nin iki önemli ilçesi olan Hozat ve Ovacık, merkeze 45 kilometre uzaklıktadır. Devlet, kışları bu ilçelerin merkezle bağlantısı koptuğunda ilkbahara kadar gıdaya muhtaç kalmamaları için ulaşılabilir noktalara gıda ve yem depoları yapmalıdır. Eleştirilerden biri yine et ve balık kurumudur. Kurumun hayvan temin etme konusunda direk üreticiden değil de celeplerden alım yaparak aracı yoluyla hayvan alma yoluna gitmesiyle eleştirilerden payını alır. "*Köylünün elinde bulunan hayvanın celep tarafından ucuza alınmasına niçin yardım ediliyor?*" diye sorulmaktadır.⁶⁰

Doğuda ki vahim duruma dair başlayan uzun süreli görüşmeler, muhalefet ve hükümetin karşılıklı düşünce paylaşımları sonunda Feyzioğlu adeta isyan eder bir halde duruma dair yaşadıklarını içtenlikle anlatmaya başlıyor. Devlet Bakanı olması sebebiyle ülkede ki genel duruma ilişkin en çarpıcı bilgilere sahip olduğu anlaşılan Feyzioğlu ülkede tohumluğun neredeyse hiç kalmadığını isyan eder bir halde kürsüden haykırmaktadır: "*Devletin elinde bir gram dahi tohumluk kalmamıştır*" diyen Feyzioğlu şunları ekliyor: "...*Bu dertler yalnız bu yılın derdi değildir, bu dertler sadece üç ilin derdi değildir... Acı gerçek şudur arkadaşlar: Tercan ve Çayırılı ilçelerinde bulunan vatandaşlar telgraflar çekiyorlar; Bizim kabahatimiz, Erzurum vilâyetinden ayrılıp Erzincan'a bağlanmak mıdır; biz de aynı durumdayız diyorlar. Ağrı feryat ediyor, Yozgat feryat ediyor, Konya aynı şekilde... Ziraat Vekilinin odasına gittim «tohum dahi elde edememiş köyler vardır, tohumluk verebilecek misin» dedim. Yok... Ziraat Vekili de haklı... Devlet Üretim Çiftlikleri, elindeki tohumluğu son gramına kadar dağıtmış. Anadolu baştanbaşa baharda tohumluk bekliyor, sadece üç vilâyet değil. Orta - Anadolu da bekliyor. Fakat Ziraat Vekâletinin dağıtabilecek tohumu yoktur. Toprak Mahsulleri Ofisinin elinde, hamdolsun, bir miktar stok mevcuttur... . Arkadaşlar, bugün her şeyi Devlettten beklemek doğru değildir, hükümetiniz bugün için tohumluk dağıtmak imkânına sahip değildir.*"⁶¹ Feyzioğlu aynı günlerde gazetelerde çıkan beyanlarına göre doğudaki açlık tehlikesinin mağlub edildiğini ve bütün köylere yiyecek dağıtıldığı bilgisini vermektedir.⁶²

⁵⁹ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.306.

⁶⁰ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.306.

⁶¹ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.307.

⁶² Milliyet, 28.1.1962

1961 yılı Türkiye'nin pek çok noktasında kuraklığın yaşandığı bir yıldır. Anadolu'nun tahıl ambarı olarak görülen Konya'da bile halka yetecek miktarda tahıl yetişmemiştir. En büyük üretim merkezinde bile durum bu halde olunca kıtlık kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Bir önceki hükümet döneminde buğdayın yetmemesi üzerine hızla Amerika ile buğday anlaşması yapılarak en azından yemeklik buğdayın sofralara girmesinin önü açılmıştır. Bu arada elbette Amerika'dan gelen buğdaylar tohumluk olarak kullanılmamaktadır. Diğer yandan gelen bu buğday miktarının 80 bin ton olduğu bildirilmektedir. Bu da Türkiye koşullarında yaşanan kıtlığı gidermeye yetecek düzeyde görülmemektedir.⁶³

Görülen o ki; hükümet aslında önemli dönüm noktalarında tedbirleri almış fakat dönemin şartları, hem ekonomik hem de teknik yetersizliklerden dolayı Anadolu'daki kuraklık ve kıtlık karşısında belli bir noktaya kadar aciz kalmıştır. TMO'nun buğday alımına rağmen 1962 baharında köylüye verilecek tohumluk buğdayı kalmamıştır. Bu gelecek dönemler için daha büyük bir tehlikeyi de ortaya çıkarır. Çünkü Amerika'dan gelen yemeklik buğday günlük ihtiyaçlar için karşılanıp, tohumluklar ekim zamanı kullanılmak için ayrılsa bile mevcut yemeklik buğday günü kurtarmaya yetmeyince köylü mecburen tohumluk buğdayını yemek zorunda kalacaktır.⁶⁴ Bu durum bir sonraki yıllarda yurt dışından daha fazla miktarda buğday alımı yapılması anlamına da gelmektedir. Ülke ekonomisinin yurt dışına bağımlı hale gelmesinin önünü açan dönemeçlerden biri olarak kayda geçirilebilir.

Köylünün bu dönemde yaşadığı sorunlardan biri olan zirai kredilerin geri ödenmesi de senatonun üzerinde zaman zaman durduğu mühim konulardan biridir. Yukarıda belirttiğimiz gibi ziraat bankasının üreticiye verdiği krediler kuraklık ve kıtlık dolayısıyla zamanında ödenemediğinde üreticinin üretim kapasitesinin toptan yok olma tehlikesiyle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Diğer yandan bu zirai krediler devletin bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Plasman olarak tanımlanan bu yatırımlar eliyle devlet hem üretimin devam etmesini sağlamak hem de üretimden kar elde etmektedir. Fakat bu durum hassas dengeler üzerinde ki ülke ekonomisi ve de üreticinin vahim durumu göz önüne getirildiğinde farklı bir senaryoya dönüşür. Devlet halkını ne kadar düşünmektedir?

---

⁶³ Milliyet, 15.02.1962.

⁶⁴ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.s.307-309.

Devletin afet zamanlarında yatırım gelirlerinden feragat etmesi gerektiğini vurgulayanlara karşın Feyzioğlu durumu almadan vermek yalnız Allah'a mahsustur ifadesiyle savunmaktadır. Devam eder: "*Nihayet Devlet'in verebilmesi için biraz da alabilmesi lâzımdır. Maalesef, Ziraat Bankası alacaklarını tahsil edemez, durumdadır. Tecil kanunu, tecil kanunu, borçların affı kanunu. Tabiat âfetleri yakamızı bırakmıyor. Bundan kurtulmanın yegâne yolu yatırım yapmaktır. Zirai kredileri suni olarak artırmak, sulama tesisleri masraflarından kesmek, diğer yatırımlardan kesmekle dâvamızı halletmek mümkün değildir, istihsalı artırıcı yatırımlar olmazsa, müstahsilin krediler yolu ile elde edeceği faydalar suni ve geçici olur.*"⁶⁵

Feyzioğlu, yardım gitmeyen kentler ve ilçeler olduğu yönünde ki suçlamalara karşı ise yine hükümeti koruyan açıklamalarıyla devam eder. Açıklamalarını bölgedeki valilerin raporlarına dayandırmaktadır. Bu raporlar da yaz aylarında kıtlık yaşayan halkın aralık ocak aylarına gelindiğinde hala elinde yiyeceklerinin olduğu yönündedir. Yine raporlara göre "*ambarlarına az çok yiyecek bşeyler koymuş olan halk kışı atlatacaktır.*" bu nedenle devletin zirai kredileri şimdiden vermesiyle köylü verilen bu kredileri günü kurtarmak için kullanacak ve ekim zamanı geldiğinde elinde tohum kalmayacaktır.⁶⁶

Aslında bu nokta bile hükümetin bakış açısının öncelikle kendi bütçesini korumak olduğu görülmektedir. Hem kışı geçirebilecekleri düşünülürken hem de verilen kredileri ekim için kullanamayacakları konusunda emin bir tavır vardır. Diğer yandan yine cefakâr Anadolu halkının zorluklara katlanmada ki becerileri övülmektedir. Feyzioğlu bu düşüncesini şöyle ifade eder: "*Anadolu uzun asırlardan beri tipiye, kara bu nevi tabî âfetlere alışkıdır. Anadolu halkı, çok zaman bu sıkıntılar içinde baharı bulmaya çalışır. Tedbirli hareket etmek her zaman için lâzımdır. Ancak, hâdiseyi büyültmemek lâzımdır.*" bu bakış açısına karşı Çıkan Ankara Senatörü Nihat Ağırnaslı konunun hassas bir noktada olmasına dikkat çekerek : "*Bu meselede Ziraat Bankasının veya Hükümetin alacağı-borcu düşünülmez. Ortada bir açıklık varsa -ki olduğu anlaşılıyor - her zaman Amerika'nın buğday fazlası olup da, bunun Orta-Doğu'ya yardım olarak verilmesini beklemeye imkânımız yoktur. Bu memleketin kendi yağı ile kaorulmasının çaresine bakılacaktır şüphesiz. Orada bir yardım yapılırken, istirham ediyorum kimse bundan yoksun kalmasın. Bunda ne parti mülâhazası, ne vatandaş mülâhazası hâkim olmayacak. Sadece insanlığın hâkim*

⁶⁵ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.309.

⁶⁶ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.310.

olacağına kuvvetle inandığımı Turhan Feyzioğlu arkadaşımıza hatırlatmakla iktifa edeceğim. (yetineceğim)"⁶⁷

Araştırma Komisyonunun Sonuç Raporu

Senatodaki uzun süren konuşmaları verdikleri soru önergesiyle başlatan beş senatör bu seferde sonuç için bir araştırma komisyonu kurulmasını teklif etmektedirler. Başta Aydın senatörü Osman Saim Sarıgöllü olmak üzere (Edirne) Tahsin Banguoğlu (Ankara) Niyazi Ağırnaslı, (Erzurum) Nihat Pasinli, (Erzurum) Rahmi Sanalan Doğu'daki kıtlık ve kuraklığa dair bağımsız araştırma yapmak ve senatoyu bilgilendirmek isterler. Olumlu görülen önerge senato üyeleri tarafından daha ortak bir hale getirilmek istenince senatoda ki dört siyasi partiden birer temsilci ile devlet başkanı kontenjanı ve tabii üyelerden birer kişi seçilerek komisyonun oluşturulmasına karar verilir. Böylece bölge ile ilgili haberlerin dışında bizzat senatonun ortak komisyonu birlikte bölgeye gidecek ve olan biteni yerinde tespit edebilecektir.⁶⁸

11 Ocak 1962 tarihinde alınan kararla Doğu illerindeki kıtlık durumunu araştırarak olan 5 kişilik Komisyonun isimleri şunlardır: (AP-Balıkesir)Hasan Ali Türker,(CHP-Kars) Turgut Göle, (CKMP-Ankara) Mansur Ulusoy, (YTP-Erzincan)Fehmi Baysoy, (tabii üye) Fehmi Ersü'dür. Heyet yaklaşık 43 gün sonra doğuya ilişkin izlenimleri senatoya bir rapor düzenleyerek sunarlar.

Komisyonunda görevli Vehbi Ersü ve Hasan Ali Türker söz alarak senatoya karşılaştıkları durumu ve çözüm önerilerini aktarırlar. Tabii üye Vehbi Ersü'ye göre gazetelerde anlatılanlar biraz abartılıdır ve kıtlıktan dolayı ölen insan veya hayvan yoktur. Ayrıca göç eden insan da bulunmamaktadır. Ersü şöyle devam eder:" *Doğu bölgemizin kaderinin yıllardır, aynı olduğunu hepimiz bilmekteyiz, bilmemiz gerekir. Oradaki insanları, tabiatın çetin şartları ile yalnız başına mücadeleye terk etmiş 'bulunuyoruz. Doğunun hakiki durumu, dün ne ise, bugün de aynıdır. Sizler buraya ellerinizi uzatmadığınız takdirde durum yine aynı kalacaktır. Doğuda yıllardır toprak istismar edilmiştir. Fakat bizler insanın emeğini, bilgisini, gayretini toprağa, teksif etmediğimiz için, toprak isyan eder bir halde bize hiçbir şey vermiyor."*⁶⁹

Vehbi Ersü'nün verdiği rakamlara göre sadece Kars ilinde 3 milyon baş hayvan için 42 bin ton kesif yem ile 148 bin ton kaba yeme ihtiyaç varken 18 bin

⁶⁷ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.311.

⁶⁸ CSTD, 9.1.1962 O.1, B.16, s.312-313.

⁶⁹ CSTD, D.1, C.3, T.1, B.41, 28.2.1962, s.96.

ton kesif yem ile 30 bin ton kaba yem verilmektedir. Yem ihtiyacı arasındaki uçurum elbette hayvan üretimini, hayvan besiciliğini ciddi oranda etkilemektedir. İhtiyacı olan yemi almayan hayvanların olması gerekenden çok daha az kiloda olması üreticisine maliyet anlamında zarar ettirmektedir. Diğer yandan ülkede 65 milyona yakın bir mevcudu bulunan küçükbaş hayvanlardan hastalık vs. gibi nedenlerle telef olan hayvan miktarı 10-17 milyonu bulmaktadır ki, bu küçükbaş hayvan popülasyonu açısından kritik bir durumdur. Büyükbaş hayvanlardan sığırların ortalama 500 kilo gelmesi beklenirken gerekli mera ve yemleme olanakları sağlanmadığı için 150-200 kilo civarında gelmektedir. Bu konuda Ersü'nün önerisi beslenebilecek sayı da hayvan elde etme usulüne yönelmektir.⁷⁰

Bölge de yoğun olarak hayvancılığın yapıldığı düşünülürse bu alanda birbirleriyle uyumlu olabilecek sektörlerin bir arada yapılandırılması da düşünülen konulardan biridir. Bir kısım halk hayvan besiciliği yaparken bir kısmı hayvan derisine yönelik üretimler yapabilir. Yani bölge halkının hepsini aynı tarz üreticiliğe yönlendirmektense üretim alanlarını birbiriyle uyumlu ve bölge karakterine uygun şekilde yeniden düzenlemek önerilmektedir. Peki, bu tarihe kadar devlet, doğuya ne kadar yardım da bulunmuştur. Ersü, net olmamakla birlikte bazı rakamlar zikretmektedir. " *Elimizde tam rakam olmamasına rağmen Devletin yaptığı 60-70 milyon liralık nakit yardımla Kızılay'ın yardımı, Amerika'nın hibe ettiği yardımlarla ve nihayet Devlet Demiryolları'nın yapmış olduğu % 90 tenzilâtle (indirim) şimdilik 200 milyon lirayı aşan bir yardım bulunmaktadır.*"⁷¹

Doğunun pek çok bölgesinde yeterli ziraat mühendisinin, veterinerin, teknik elemanın bulunmaması tarım ve hayvancılıktan beklenen verimin alınmamasına sebep olmaktadır. Sulama ve gübreleme konusunda çiftçiye destek olup öğretecek elemana ihtiyaç vardır. Planlı bir üretim, bilimsel verilere dayalı üretimin yapılmaması ve üreticinin atadan dededen kalma yöntemleri uygulamasıyla verim giderek azalmakta, çiftçi son çare olarak verim alamadığı toprağı bırakıp başka bir toprağı ekmeye başlamaktadır. Ersü'ye göre: "*çiftçi toprağı ektikten sonra işini önce Allah'a sonra da hükümete bırakmaktadır.*"⁷²

Doğuda hatta Türkiye'nin pek çok bölgesinde yalnızca belli tarım ürünleri ekiliyor fakat bu da bir üründen o yıl kazanmadığı takdirde çiftçi borç içerisinde kalıyor. Bu nedenle raporda çiftçilerin bahçe ürünlerini de ekme için

⁷⁰ CSTD, D.1, C.3, T.1, B.41, 28.2.1962, s.97.

⁷¹ CSTD, D.1, C.3, T.1, B.41, 28.2.1962, s.98.

⁷² CSTD, D.1, C.3, T.1, B.41, 28.2.1962, s.97.

yönlendirilmesi tavsiye edilmektedir. Patates, fasulye vb. ürünlerin ekilmesinin yanısıra devlet tarafından da tohumluk alan çiftçinin daha kazançlı olacağı ifade edilmektedir. Ersü şöyle devam eder: " Eğer bu tohum mevzuunda noksanlığı gidermezsek Allah göstermesin, bir kuraklık daha devam ederse bu yıl idrak ettiğimizden daha çok düşük istihsalimiz olacağını kehanet olmadan arz edebilirim. Bunları huzurunuzda açıklamayı bir vazife telâkki ediyorum. 4,5 milyon hektarlık arazimizin Devlet eliyle 130 bin hektarı, şahıslar eliyle de bir milyon hektarı sulanmakta, geri kalanı kadere terk edilmiş bulunmaktadır. Emeklerimizi bu istikamete tevcih etmediğimiz takdirde yalnız Doğu'yu değil, tek mil Türkiye'yi kıtlık tehdid edecektir."⁷³

Doğudaki kuraklığı araştırma komisyonun diğer üyesi Hasan Ali Türker⁷⁴ ise doğuda hassaslıkla ele alınması gereken bir sıkıntı olduğunu ifade etmekle birlikte bunun göç vb. sonuçları olmadığına değinmektedir. Devletin kıtlık karşısında aldığı önlem ve yardımların yararlı olduğunu belirtmektedir. Türker'de benzer konulara odaklanmakta ve doğuya kısa süreli yardımın değil uzun süreli, teknik destekli yatırım imkânlarının yaratılması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Sulama olanaklarının artırılması ve yüksek oranda verim alabilmek için gerekli teknik desteğin sağlanmasına çalışılmalıdır. Yalnızca tarım değil doğu için daha önemli olan nokta hayvancılıktır. Ekim için geniş ovalara ve iklim şartlarına sahip olmayan doğu illerinde insanların büyük çoğunluğu hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Türker'in verdiği rakamlara göre: 1962 yılı itibariyle Türkiye'de büyük ve küçükbaş hayvan miktarı 70 milyon civarındadır. Bu miktar yaklaşık 28 milyon insan popülasyonuna sahip ülke için yeterli görülmektedir. Fakat kuraklık ve yeterli yem alamayan hayvanlardan alınan verimlilik giderek düşmektedir. Diğer yandan hayvancılığa bağlı et ve süt üretimleri; deri, tiftik, yapağı üretimleri düşünüldüğünde sektörel anlamda yaklaşık bir tahminle üreticilere 5-6 milyarlık bir kazanç alanı yaratmaktadır. Diğer yandan ülkede çalışan traktörlerle sürülen tarım arazisi miktarı 3 milyon civarındayken hala traktör edinemeyip eski usulle sürülen tarlalarda büyükbaş hayvanlar kullanılmaktadır ki sürülen tarlalar miktarı ortalama 18- 20 milyon olarak hesaplanmaktadır.

Hayvancılığın hayati derecedeki önemine karşın ortaya çıkan hayvan hastalıkları, çiftçiye olduğu kadar ülke ekonomisine de her geçen gün zarar

⁷³ CSTD, D.1, C.3, T.1, B.41, 28.2.1962, s.99.

⁷⁴ Hasan Ali Türker, 1954 yılında samsun Veteriner Müdürü olarak çalıştığı görülmektedir. Bu yıllarda Köy Postası adlı dergide hayvan ırklarının ıslah edilmesi, hayvan yemi ziraatinin artırılması adına yapılacaklara dair yazıları vardır. bkz. Sevilay Özer, Demokrat Partinin Köy ve Köylü Politikaları, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.265.

vermektedir. 1960'lı yıllarda hayvanlarda ortaya çıkan ve sıklıkla rastlanan hastalık çeşidi 33.tür. Bunlardan da en bilineni şap hastalığıdır. 1957 yılında ülke genelinde ortaya çıkan şap hastalığının verdiği zararlar binlerle ifade edilmektedir. Ölen büyükbaş hayvanların sayısı 144 bin küçükbaşlar ise 109 bin olarak tespit edilmiştir. Toplamda 379 milyonluk bir zarar hesaplanmıştır. 1960 yılında ise bu sefer at vebası ortaya çıkmıştır. Hayvanlar arasında bilhassa da atları hedef alan bu hastalıkta sadece ölen veya zorunluluktan öldürülen at sayısı 8600 olarak ifade edilmektedir. Diğer hayvanlarla birlikte toplamda ölüm sayısı 18 bin olarak belirtilir. Hayvan hastalıklarının bir diğer yansıması ise insanlara bulaşabilir olanlarıdır. Verem, Trahom, şarbon, ruam vb. olarak belirtilen hastalıkların insana bulaşma riski üzerinde tarım bakanlığının önlem alması gerekmektedir. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde doğuda başlayabilecek bir salgın ülke geneline yayılabilecektir.⁷⁵ Nitekim kısa süre sonra Mardin'den at vebası haberi gelecektir.⁷⁶

Senato'nun bu risk üzerinde konuştuğu günlerde doğuda salgın hastalıkların arttığına dair haberler gazetelerden duyurulmaktadır. Doğuda açlıktan artan hastalıklara dikkat çekilerek özellikle difteri yani kuşpalazı hastalıklarının yüzde 25 oranında bir yayılma alanı gösterdiği üzerinde durulmaktadır.⁷⁷ Sağlık Bakanı Dr. Suat Seren ise yayılma olasılığı bulunan tifüs ve humma-ı racia gibi hastalıklara karşı önlemler alınarak 34 ton aşı ve ilaç gönderildiğini, Kars, Ağrı ve Erzurum, Van, Hakkari ve Erzincan'a 99 doktor, 198 sağlık memuru, 142 sıtma savaş memuru, 43 araç 2 mütehassıs gönderildiğini basına verdiği demeçle duyurmaktadır.⁷⁸

Doğuda kuraklık ve kıtlık konusu Cumhuriyet Senatosunda güncelerce haftalarca konuşulan ve takip edilen yegâne konudur. Kıtlıkla birlikte ortaya çıkabilecek istenmeyen manzaralar karşısında hükümetinde ciddi tedbirler aldığı görülür. Diğer yandan Senatoya anlık sorunların yanısıra uzun vadeli çözüm önerileri de getirilmektedir. Kars Senatörü Sırrı Atalay, bölge sorunlarına hâkim olması nedeniyle daha kalıcı çözüm önerileriyle gelir. Ona göre: bölge ihtiyaçlarına uygun yatırım projeleri geliştirilmelidir. Ziraat bankasının kredi imkânları sunmasıyla bölge de yatırımlar yapılmış fakat geçici bir süre için çare olabilmıştır. Fakat yatırımların devlet tarafından yapılması, devlet planlama dairesinde hazırlanarak sunulmasıyla daha kalıcı olabileceği ifade edilir.

⁷⁵ CSTD, D.1, C.3, T.1, B.41, 28.2.1962, s.99-101

⁷⁶ Cumhuriyet, 27 Ocak 1962.

⁷⁷ Milliyet, 01.02.1962

⁷⁸ Cumhuriyet, 20 Ocak 1962.

Atalay'ın devlet yardımlarına olan inancının yıllar içerisinde azaldığını da düşüncelerinde görmekteyiz. Doğuya yönelik yardım veya yatırım gibi bir takım durumların daimi olarak hükümetler tarafından ifade edildiğini ya da yapıyor, yapılacak vb. şekilde sözlerle geçirildiğini ancak tam anlamıyla sorunları bitirecek derecelerde çarelerin ortaya konulmadığını ifade etmektedir. Mevcut doğudaki sorun da bile devletin zamanında yardımı organize edemediğinden, yardımların yalnızca bir kaç ilçe de etkili olduğundan yakınılmaktadır. Verilen rakamlara göre Mart 1962 itibarıyla hala Kars'ta 14, Erzurum ve Ağrı'da toplam 24 ilçe de 200 bine yakın insana henüz yardım ulaşmamıştır.⁷⁹ Diğer yandan yapılan kredi yardımlarının ihtiyacı olmayanlara da verildiği yönündeki haberlerde dikkate değerdir. “doğuda kredi tevziinde yolsuzluk” başlığıyla görülen bazı haberlere göre hayvan sahibi olmadıkları halde bazı vatandaşlara kredi sağlandığı iddia edilmektedir.⁸⁰

Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demire göre Doğu'ya yardım konusunda geç kalınmıştır. Aniden ortaya çıkan kıtlık veya kuraklık olmasa da bölge her yönden daimi olarak yardıma muhtaç durumdadır. Bölgenin fiziki koşulları, mevsimsel kısıtlanmalar, ekim ve hasat mevsimin dar olması, otlakların, meraların azlığı, yeterli miktarda hayvan yemi üretilememesi, ortaya çıkan hayvan hastalıklarına karşı zamanında müdahale edilmemesi gibi bir çok nedenden dolayı bölge gelişmemektedir. Bu durum bölge halkını yoğun olarak büyük kentlere yönlendirmektedir. Diğer yandan bölgeyi gören araştırma komisyonlarının heyetlerine göre de bölgedeki kuraklık ve kıtlık zamanın da tespit edilip çözüm getirilmemişti. Tunceli özelinde halk yiyeceğinin % 50'sini dışarıdan satın almakta diğer yarısını ise beslediği birkaç keçi veya koyundan elde etmekte veya birkaç yüz kilo kadar üretebilmektedir. Geçinemeyenlerin ilk fırsatta kenti terk edip civardaki iş olanaklarını değerlendirmektedir. Oradan Tunceli'deki ailesine zaman zaman para yollayarak hayatta kalmalarına yardımcı olmaktadır. Ve halkın bir kısmı mağara benzeri yerleşimlerde barınmak durumundadır.⁸¹

Elazığ Senatörü Celal Ertuğ ise kuraklık ve kıtlık sorununa yeni ve uluslararası bir bakışla yaklaşarak ele almaktadır. 1960'lı yıllar dünya çapında kıtlıkların yaşandığı yıllardır. Açlık, kıtlık vb. durumlar karşısında pek çok örgüt konuyu ele alarak çeşitli organizasyonlarla uluslararası alanda destek

⁷⁹ CSTD, 1.3.1962, B.43, O:1, s.s.112-113.

⁸⁰ Milliyet, 02.02.1962.

⁸¹ CSTD, 1.3.1962, B.43, O:1, s.s.113-115.

faaliyetleri yürütmektedirler. Türkiye'deki kıtlık olayı da yine bu çerçevede ele alınmaktadır. Celal Ertuğ'a göre: "Türkiye bir açlık adası içindedir, daha doğrusu Türkiye açlık okyanusu içindedir."⁸²

Diğer yandan konuyu Doğu'daki açlık, kıtlık meselesi diye bölgeselleştirmek yerine doğu batı farketmeksizin ülkenin kıtlıkla mücadelesine dönüştürüp buna uygun önlemler alınması gerekmektedir. Bu konuda Tarım, Sanayi, Ticaret ve hatta Milli Savunma Bakanlığı'nın birlikte organize bir şekilde çalışmasıyla sorun çözülebilir. Ayrıca uluslararası kuruluşlardan UNESCO, (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı FAO, (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı,) EPU (Avrupa Ödemeler Birliği) gibi teşkilatlarla iletişime geçip, Türkiye için bilimsel ve teknik anlamda neler yapılabileceğine dair yardım alınması, Tarım ve Hayvancılık konusunda uluslararası uzmanlardan faydalanılması yönünde girişimler yapılması üzerinde durulmaktadır.⁸³ Erzurum Senatörü Nihat Pasinli ise, ziraat ve hayvan yemi kredilerinin halka ödenmesi konusunda daha hızlı olunmasıyla ilgili şikâyetleri dile getirmektedir. Diğer yandan Ziraat Bankası'na verilen kredi limitinin az olması da Pasinli gibi diğer senatörlerin üzerinde durdukları diğer bir meseledir. Halka verilen kredilerin miktarı yeterli görülmemektedir. Kişi başına yaklaşık 50 lira olarak belirtilen bu rakam Pasinliye göre "*kahve parasıdır*". Çiftçiye bu kadar az miktarda kredi verilmesiyle sorunların çözülemeyeceği ifade edilmektedir. Daha önce pek çok senatörün üzerinde durduğu bir konu olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin daha fazla ofis açması isteği de bölgede uygulanmamıştır.⁸⁴ Açlığın sebepleri üzerine ülkece kafa yorulduğu bu günlerde Veteriner Hekimler Birliğinden bir açıklama gelir. Birliğe göre bunun sebebi bilgisizliktir. Hekimler Odası Başkanı Doçent Dr. Osman Koçtürk konuya şöyle bir açıklama getirir. Açlık nüfus artışının bir sonucudur. Canlılar açlık yaşadıkça neslinin devamı için üreme tepkisi gösterir ve aç kaldıkça çoğalmaya çalışır. Benzer sebepler nedeniyle hayvan nüfusu da artmaktadır. ancak besicilik konusundan bilgisizlikten hayvanlar beslenmemektedir. Türkiye'de 10 kiloluk koyun kesilirken Amerika'dan 15 kiloluk hindi ithal ediliyorsa bu konuda üniversitelerimiz eksiktir. hayvancılıkla ilgili devlet işletmelerinin yetkin olmayanların elinde olduğuna da değinen Koçtürk, "bu durumlar düzelmediği sürece hayvancılık gelişemez" diyecektir.⁸⁵

⁸² CSTD, 1.3.1962, B.43, O:1, s.115.

⁸³ CSTD, 1.3.1962, B.43, O:1, s.s.115-116.

⁸⁴ CSTD, 1.3.1962, B.43, O:1, s.116.

⁸⁵ Cumhuriyet, 8 Ocak 1962.

Feyzioğlu ise eleştirilere son vermek adına aylardır hükümetin yürüttüğü faaliyetleri senato gündemine taşır. Yanısıra da elbette partileri adına doğuya giden komisyonun raporunda yer alan hükümetin olumlu faaliyetlerine dair notları da eklemeyi ihmal etmeden. Komisyon raporuna göre ulaşım alanında ki % 90 indirim bölgede olumlu karşılandığı gibi fiyatlarda da ciddi oranda düşüşler yaşanmıştır. Pancar üreticilerinin alacaklarının 1,5 ay önce ödenmesi, hayvan üreticilerine melas ve küspenin ücretsiz dağıtılması ayrıca zirai kredilerin geri ödemelerinin bir yıl ertelenmesi de üretici açısından olumlu gelişmeler olarak kayda geçmiştir. Yeni Türkiye Partisi de doğuya ayrı bir heyet göndererek araştırma yapmıştı; Bu da Turhan Feyzioğlu'nun gündemindeydi. Objektif olarak nitelendirdiği parti araştırmasında hükümetin çalışmalarına dair olumlu izler görülüyordu. Rapora göre: "*Resmî temaslarda, ilgili makam ve şahısların tam bir ahenk içinde ve sıkı bir işbirliği halinde, geceli gündüzlü, tatil demeden çalıştığı ve vatandaşların ıstıraplarını hafifletmeye gayret sarf ettiklerini gördük... Erzurum'un, il sınırına girince, demiryolu 'boyunca 'buğday ve ot stoklarının dolu olduğu görülmüştür. Devlet Bakanının verdikleri rakamlar hakikatin ifadesidir...*" denmekteydi.⁸⁶

Ocak başından itibaren kıtlık ve kuraklık konusunda hükümetin aldığı tedbirleri sıralayacak olursak aşağı yukarı şöyle bir tabloyla karşılaşırız: 1-Ziraat Bankası vadeli veya vadesi geçen alacaklarını bir yıl erteliyor. Doğudaki sıkıntıya maruz kalan vatandaşların çoğunun ziraat bankasına buğday veya hayvan yemi kredi borcu olması ve kuraklık dolayısıyla bunu ödeyemez noktaya gelmeleri idi. Doğuya giden heyetin de fark ettiği bu durum karşısında hükümetin çözüm bulmaya çalıştığı görülmektedir. Fakat önceki kredi borcunu kapatmadan vatandaşa yeni kredi verilmesine dair istekler karşısında hükümetin çaresiz olduğu görülmektedir. Çünkü böyle bir durum karşısında ziraat bankasının da ekonomik açıdan zor durumda kalmasına sebep olacağı banka yetkilileri tarafından hükümete bildirilmiştir. Fakat banka tarafından ayrıca bir yardım fonu niteliğinde 10 milyon liralık bir fon oluşturduğu Turhan Feyzioğlu tarafından açıklanmaktadır. Bu da aslında usule uygun bir şekilde kredi borcu olanların da yararlanabileceği ayrı bir yardım olarak nitelendirilebilir.

2-kredili buğdayın satımında mutemet usulüne geçilmesi (buğday talep eden kişiler tek tek değil de köyden görevlendirilecek bir mutemet eliyle buğday alması usulü daha makul görülüyor, fakat bu durum bazı kaza ve köylerde

⁸⁶ CSTD, 1.3.1962, B.43, O:1, s.117.

şikâyet konusu olunca konu kaymakamlar eliyle vatandaşlara teker teker verilmesi usulü de uygulandı. Erzurum ve Ağrı'da dağıtım ofislerinin sayısının artırılması talebine karşılık, 11 olan sayının 25'e çıkarıldığı belirtilmektedir. Ayrıca ocak ve şubat ayları içerisinde Erzurum-HacıÖmer; Ağrı-Doğu Beyazıt; Kars- Kızılçakçak ilçelerinde yeni ofisler açılmıştır. Daha sonra yapılan girişimlerle sayının 28'e çıkarıldığı görülmektedir.⁸⁷

Doğu'daki kuraklık ve kıtlık sonrası senato aylar sonra bile senato gündemine gelecektir. Özellikle bölge senatörlerinin konudaki hassasiyetleri dikkate değerdir. 1962 Ekim'inde Ağrı üyesi Veysi Yardımcı konu hakkında hükümette yer alan bakanlara yönelik çeşitli sorular sormaktadır. Ticaret, Tarım ve Bayındırlık Bakanları'nın cevaplaması istenen sorular basittir: 1-Doğu illerinde kıtlık nedeniyle mahsul alamayan vatandaşlar için ne gibi tedbirler alınmıştır? 2-Bankalara olan borçların ertelenmesiyle ilgili hükümetin bir çalışması var mıdır? 3-Bölgede insan ve hayvanların susuzluk ihtimaline karşı hükümet ne gibi tedbirler almıştır?

Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin verdiği bilgilere göre bir kısmı hibe, bir kısmı kredili olmak üzere "*Erzurum iline 20 milyon 847 (bin kilo hibe, 7 milyon 507 bin 990 'kilo kredili, Kars iline 20 milyon 300 bin kilo hibe ve 7 milyon 365 bin 440 kilo kredili, Ağrı vilâyetine 8 milyon 150 bin kilo hibe ve 3 milyon 400 'bin 'kilo da kredili 'olarak yiyecek ve tohumluk buğday verilirken Kuraklığa mâruz kalıp, nuuztar duruma düşen vatandaşlar için, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünce, teşkilâtтан gelen bilgilere göre, Bankalar Kanununun 47 nci maddesine istinaden, üreticiye yeniden verilen zirai kredi ihtiyaçlarının da mevcut mevzuat esasları dâhilinde Karşılanmakta olduğu*" bilgisi verilmiştir.

Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin ise su işleriyle ilgili bölgede alınan tedbirleri paylaşarak sulama ve içme suyu konularında ki ilerlemeyi göstermiştir. Verdiği bilgilere göre bölge bölge içme suyu çalışmaları yapılmakta veya araştırma projeleriyle nasıl daha fazla insan suya kavuşturulabilir diye çalışılmaktadır. DSİ'nin çalışmaları şu şekildedir: Fırat ve Aras nehirlerinden fayda sağlamak adına kuralan Diyarbakır'da Fırat Planlama Bürosu aracılığıyla iki Nehirden hidro enerji sağlama veya direk suların halkın kullanımına açılmasıyla ilgili gerekli araştırmaların yapılması, diğer yandan Ağrı-Eleşkirt, Muş, Erzurum, Erzincan ve Iğdır civarında nelerin yapılabileceğine dair araştırma projelerinin düzenlenmesi, doğu illerinde 350'nin üzerinde küçük su işinin düzenlenip halkın suya kavuşturulması, yer

⁸⁷ CSTD, 1.3.1962, B.43, O:1, s.118.

altı sularıyla ilgili olarak da Erzurum-Pasinler, Erzincan-Tercan, Ağrı-Eleşkirt, Muş Van, Kars ovalarında hidrojeolojik etütler yapılması ve bölge de 82 adet toplamda da 20.610.54 m. Sondajın yapımı gerçekleştirilmiştir. İçme suyu amacıyla kullanılmak üzere toplam 84 adet kuyuda 7105 m sondaj yapılmıştır. Ayrıca 1962 yılı bitmeden Gümüşhane, Bayburt-Hart ve Sünür; Van-Erciş ve Ahlat; Muş-Malazgirt ovalarında da Hidrojeolojik etütler yapılp bitirilecektir. Yanısıra 1962 yılında 318 köye içme suyu getirme işine başlanmış ve devam etmektedir bilgisi verilmiştir.⁸⁸

Açıklamalardan tatmin olmayan Veysi Yardımcıya göre; yapacağız, edeceğiz, çalışacağız gibi cümleleri duymak yerine bir an önce bişeyler yapılmalıdır. Halkın fakir, borç içerisindeki hali gün geçtikçe artmaktadır. 325 bin çiftçi Ziraat Bankası'na borçlu olarak görünmektedir. Doğu'yu kıtlıktan kurtarmak için yapılacaklar şunlardır: yeraltı sularının yer üstüne çıkarılması için sağlam su tesisi ve barajlar yapılmalıdır. Elazığ, Urfa, Ağrı, Hakkâri ekseninde bulunan ilçelerde de Ziraat Bankası şubelerinin açılması ve bölgenin şekerden ekime, hayvan doğumundan mezbaha işlerine kadar yapılabilen pilot bölge olması durumunda doğunun kalkınmasında aşama kaydedilebilecektir. Mühendis, veteriner ve teknisyenlerin bölgeye gönderilerek halkı bilimsel veriler ışığında bilinçlendirmesiyle sorunlar aşılabilecektir. Hepsinin yanısıra kültürü, eğitimi bu bölgelere götürerek asayiş sorunlarını da çözmek mümkün olacaktır: *"Dağdan şehire kadar. Koçero'yu takip için jandarmayı değil, dağa kadar mektebi, yani, kültürü götürmek lâzım... Bununla istismarcı bütün müessese yıkılmış olacaktır. Nüfuz sahibi insanlardan, komünizmden, ırkçılıktan memleket kurtulmuş olacaktır. Büyük Meclisinizden ve Hükümetten sızlanarak rica ediyorum, hiç olmazsa bir sene için, bütün imkânlarını Doğu'ya çevirsin. % 90 halk dilinden başlamak suretiyle, suyuna varıncaya kadar düzeltilmiş olsun. Hükümet mevcut imkânlarını kullanmalıdır."*⁸⁹

Sonuç

1961 anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti sosyal devlet ilkesini anayasasına koyarken kendisini vatandaşlarının refah düzeyini artırmaya, bireyler arası eşitliği yerleştirmeye, kentler ve köyler arasındaki gelir adaletsizliğini gidermeye, temel yaşamsal ihtiyaçları gidermeye yönelik politikalar ve önlemler almak için kararlar çıkartsa da henüz sosyal devletin bu konuda bir çok acısan

⁸⁸, CSTD, 9.10 .1962 D.1 C.5 s.s.391-392.

⁸⁹ CSTD, 9 .10 .1962 D.1 C.5, s.392

yetersizlikler içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sosyal haklar bir yana bir doğal afet olarak tanımlanabilecek kuraklık ve kıtlık olayında dahi hızlı ve etkili çözümler üretmede yetersiz kalmaktadır. Kuraklık olayına baştan itibaren gereken duyarlılığın gösterilmemesi, kıtlığın bölgedeki 6 milyon insanı nasıl etkileyebileceği üzerine senaryoların geliştirilmemiş olması, şikâyetlere göre, olaylar ve durumlara göre şekillenen çözüm mekanizmaları elbette yetersizliğin başlıca göstergesidir. Bölgedeki yaklaşık yüzyıldan beri zaman zaman kendini gösteren kuraklık ve kıtlığa karşı hala etkili ve önleyici tedbirlerin alınmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,

Milliyet

Cumhuriyet

Hürriyet

Son Posta

Akşam

Cahit Talas, Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, S.S.16-17.

Meriç Aybar, Osmanlı Devletinde Kıtık ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği, *Mavi Atlas*, 5(2)/2017: s.s.474-488.

M. Kemal Aydın, Eyüp Ensar Çakmak, sosyal devletin temelleri, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017 yaz, S.1, s.s.11-19.

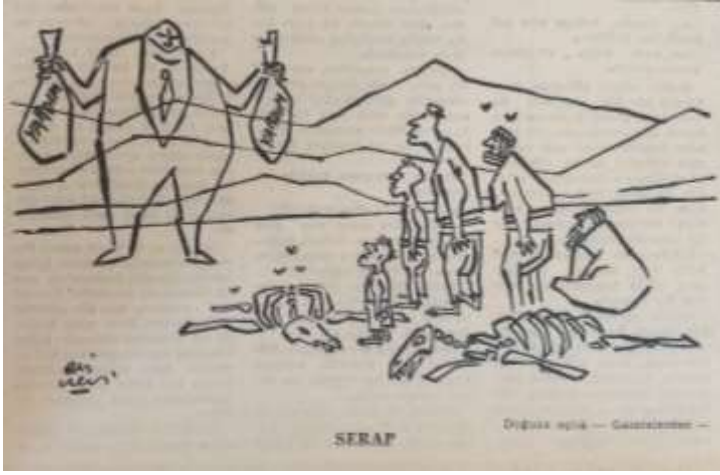
Abdülkadir Gül, Osmanlı Devlet'in de Kuraklık ve Kıtık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9): 145-158.

İbrahim E. Bilici, Kıtık Ve Yokluklarıyla 1940'lar Hatıralar, *Hatırlananlar Röportajlar*, Sage Yayıncılık, Ankara, 2015.

Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Sosyal Devlet, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C.3, S.9, 2014, s.s.147-163.

Zafer Durdu, Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar 2009 Sayı 22, s.s.37-50.

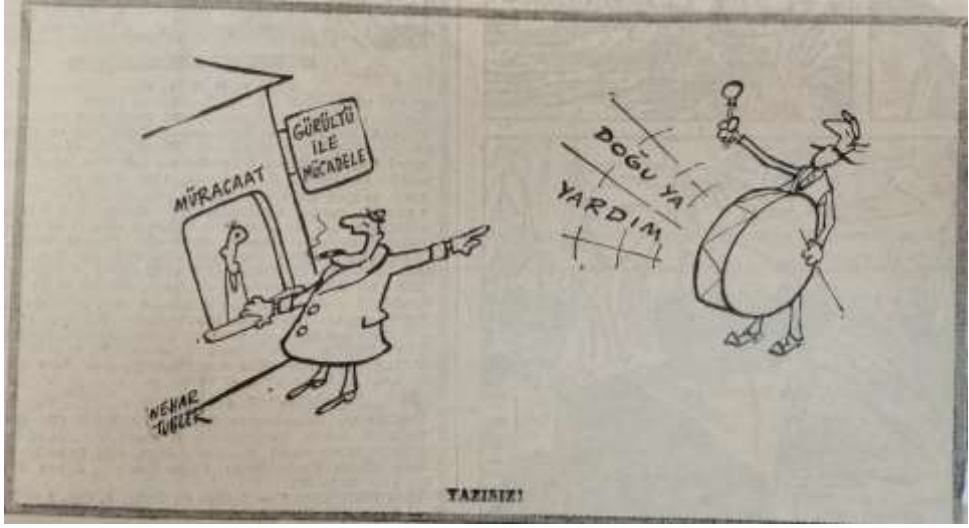
EKLER

Cumhuriyet 6 Ocak 1962.

Cumhuriyet, 20 Ocak 1962

Akşam 29 Ocak 1962.

